

Bizans'tan Osmanlı'ya Kentsel Dönüşüm ve İktidar-Mekân İlişkisi: İstefe Örneği

Urban Transformation and Power-Space Relationship from Byzantium to the Ottoman Empire: The Case of İstefe

Ayşe DEĞERLİ VELET¹ ve Gaye YAVUZCAN²

¹Doç. Dr., İzmir Demokrasi Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, İzmir, ayse.degerli@idu.edu.tr, orcid.org/0000-0001-9035-6745

²Doç. Dr., İzmir Demokrasi Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, İzmir, gaye.yavuzcan@idu.edu.tr, orcid.org/0000-0003-1018-4256

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received: 05.12.2024

Kabul/Accepted:

27.12.2024

DOI:

10.18069/firatsbed.1596803

Anahtar Kelimeler

İstefe, Orta Yunanistan, Bizans, Osmanlı, güç ve mekân.

Keywords

İstefe (Thebes), Central Greece, Byzantium, Ottoman, power and space.

ÖZ

Bu makale, Bizans'ın Hellas ve Mora eyaletlerinin başkenti olan İstefe'nin, Bizans döneminden erken Osmanlı dönemine uzanan süreçteki kentsel dönüşümünü ele almaktadır. Henri Lefebvre'in mekân üretimi teorisini temel alan çalışma, siyasi, ekonomik ve sosyal güçlerin kentsel peyzajı nasıl şekillendirdiğini "güç-mekân" ilişkisi çerçevesinde analiz etmeyi amaçlamaktadır. İstefe, Lefebvre'in mekânsal üçlüsü -mekânsal pratik, mekânın temsilleri ve temsili mekânlar- üzerinden incelenerek, hem kent sakinlerinin mekânı nasıl algıladığı ve deneyimlediği hem de yönetenler tarafından şehrin nasıl değerlendirildiği sorunsallaştırılmaktadır. Makale, İstefe'nin stratejik akropolü, tarımsal üretim ve ipek endüstrisi için pazar olarak oynadığı rol, Franklar, Katalanlar ve Osmanlılar gibi farklı yönetenlerin etkisiyle şekillenen toplumsal ve ekonomik yapıları da dahil olmak üzere şehrin temel özelliklerini tartışmaktadır. Değişen siyasi dinamiklere ve 15. yüzyılda ipek endüstrisinin gerilemesine rağmen, İstefe ekonomik ve kültürel bir merkez olarak önemini korumayı başarmıştır. Bu çalışma, iktidar ve mekân arasındaki karmaşık ilişkinin bir sonucu olarak İstefe'nin mekânsal üretiminin sürekliliğini anlamının, kentin direnç kapasitesine ve kentsel gelişimine dair daha derin bir perspektif sunduğunu savunmaktadır.

ABSTRACT

This article examines the urban transformation of İstefe (Thebes), the capital of the Byzantine provinces of Hellas and Peloponnese, from the Byzantine period to the early Ottoman period. Based on Henri Lefebvre's theory of spatial production, the study aims to analyze how political, economic and social forces shape the urban landscape within the framework of the "power-space" relationship. İstefe is analyzed through Lefebvre's spatial triad - spatial practice, representations of space and representational spaces - to problematize both how the inhabitants perceive and experience space and how it is evaluated by the rulers. The article discusses the city's key features, including its strategic acropolis, its role as a market for agricultural production and the silk industry, and its social and economic structures shaped by the influence of different rulers, such as the Franks, Catalans and Ottomans. Despite changing political dynamics and the decline of the silk industry in the 15th century, İstefe managed to maintain its importance as an economic and cultural center. This study argues that understanding the continuity of İstefe's spatial production as a result of the complex relationship between power and space offers a deeper perspective on the city's capacity for resilience and urban development.

Atıf/Citation: Değerli Velet, A. ve Yavuzcan, G. (2025). Bizans'tan Osmanlı'ya Kentsel Dönüşüm ve İktidar-Mekân İlişkisi: İstefe Örneği. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 35, 1, 1-18

Sorumlu yazar/Corresponding author: Ayşe DEĞERLİ VELET, ayse.degerli@idu.edu.tr

1. Giriş

Fransız sosyolog Henri Lefebvre, kentsel dönüşüm ve üretim süreçlerini anlamak için şehirlerin tarihsel bağlam içinde ele alınmasını gerekli görür. Ona göre şehirler, yalnızca doğal ya da fiziksel çevreler değil, aynı zamanda belirli bir zaman ve mekânda, onu inşa eden bireyler ve toplulukların yarattığı bir üründür (2015). Orta Çağ toplumları, kültürel ve sosyal yapılarının yönlendirmesiyle, önceki dönemlerden devraldıkları mekânsal mirası yeniden şekillendirmiştir. Bu süreçte ortaya çıkan mekânlar, bir sonraki tarihsel dönemin temel altyapısını ve dayanağını oluşturmuştur (Lefebvre, 1991).

Mekânın tarih boyunca geçirdiği dönüşümleri incelemek, insan ve mekân arasındaki etkileşim dinamiklerini anlamak açısından kritik öneme sahiptir. Ancak bu analiz yalnızca mekânın kullanıcıları olan bireyler ve topluluklar, yani “yönetilenler” ekseninde değil; aynı zamanda mekânı şekillendiren “yöneten” iktidar sahiplerinin siyaset, karar ve eylemleri çerçevesinde ele alınmalıdır. Bu bağlamda İstefe, tarihsel dönüşüm süreçlerini incelemek için verimli bir örnek sunar. Bizans’ın Hellas ve Mora eyaletlerinin başkenti olarak stratejik bir konumda bulunan İstefe, yalnızca jeopolitik önemiyle değil, aynı zamanda Bizans, Franklar, Katalanlar ve Osmanlılar gibi farklı hâkimiyetlerin etkisiyle şekillenen bir şehir olmasıyla da dikkat çeker. Lefebvre’nin mekânsal üçlüsü yani “mekânsal pratikler”, “mekânın temsilleri” ve “temsili mekânlar” perspektifinden değerlendirildiğinde, İstefe’nin bu farklı iktidar dönemlerinde nasıl algılandığı, deneyimlendiği ve yeniden üretildiği daha açık bir şekilde anlaşılmaktadır.

Geç Orta Çağ’dan Yeni Çağ’a uzanan süreçte, şehrin dönüşümü hem yerel halkın sosyoekonomik faaliyetleri ve yaşam pratikleriyle hem de yönetenlerin siyasi ve ekonomik politikalarıyla biçimlenmiştir. Bu iki temel dinamiğin etkileşimi, İstefe’nin tarihsel mekânının sürekli bir üretim ve dönüşüm sürecine tabi olduğunu göstermektedir.

İstefe’nin tarihsel süreçte belirli bir miras üzerinde yeniden ve yeniden şekillendirilmesi, aynı zamanda üst hâkimlerin yönetim anlayışları ve (varsa) geleneklerinin mekân üzerinden okunmasına olanak tanımaktadır. Aynı coğrafi konum ve koşulların, müteakip dönemlerde ve farklı muktedirler tarafından mevcut miras temelinde yeniden kurgulanış biçimlerini çözümlmek, bu anlayış ve geleneklerin daha net bir şekilde ortaya çıkmasını sağlar. İstefe’nin kentsel dokusu ve toplumsal yapısı, yalnızca fiziksel ve ekonomik bir dönüşüm sürecinin değil, aynı zamanda iktidarın mekân üzerindeki biçimlendirici gücünün bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Bu süreç, yönetsel geleneğin benzer veya farklı topluluklar üzerindeki etkisini ve bıraktığı mirası da açığa çıkarır.

Bu makalenin temel amacı, İstefe’nin Bizans’tan Osmanlı’ya uzanan tarihsel süreçte, farklı muktedirler idaresinde geçirdiği dönüşümü iktidar-mekân ilişkisi bağlamında değerlendirmektir. Bu çerçevede, İstefe’nin siyasi, ekonomik ve toplumsal dinamikleri analiz edilerek, Bizans’tan devralınan mekânsal mirasın Osmanlı yönetimi altında nasıl yeniden kurgulandığı ortaya konulmaya çalışılmaktadır. Ayrıca, bu dönüşümlerin sosyoekonomik etkileri ele alınarak, mekânın sürekli yeniden üretilmesinin şehrin direnci ve gelişimi üzerindeki sonuçları tartışılacaktır. Böylece, İstefe örneği üzerinden iktidar ve mekân arasındaki karmaşık ilişkinin daha derinlikli bir analizi gerçekleştirilecektir.

2. Literatür Taraması ve Araştırmanın Amacı

İstefe, Orta Yunanistan’da Boeotia Ovası’nın kenarında, kentsel yerleşimin kökenleri Erken Tunç Çağı’na kadar uzanan tarihi bir bölge olarak öne çıkar. Şehrin kalbinde yer alan antik Kadmeia Kalesi, Boeotia’nın neredeyse tam ortasında, stratejik açıdan önemli bir konuma sahiptir. Çevresindeki yüksek tepeler, şehre doğal bir savunma avantajı sağlarken, Ismenos ve Dirki nehirleri gibi zengin doğal kaynaklar Kadmeia’nın cazibesini artırmıştır. Ayrıca, Boeotia’yı güney Yunanistan’a ve yarımadanın diğer bölgelerine bağlayan kara yollarını kontrol etmesi, şehri tarih boyunca hem stratejik hem de ekonomik açıdan değerli bir yerleşim yeri haline getirmiştir (Kontogiannis, 2022: 215; Kiel, 2001: 312). İstefe’nin antik kalesi, askerî ve siyasi tehditlere karşı dayanıklı bir yapı olarak da öne çıkmıştır. Nitekim, 375 yılında yaşanan büyük bir depremde zarar görmesine rağmen, 395 yılında Alarich komutasındaki Gotların istilasına direnebilmiştir (Symeonoglou, 2014: 156).

İstefe’nin savunma odaklı coğrafi avantajlarının, tarih boyunca mekânsal pratikleri nasıl yönlendirdiği ve mekânın temsili değerlerini nasıl şekillendirdiği dikkatle incelenmelidir. Örneğin, 4. yüzyıldan 7. yüzyıla kadar Doğu Akdeniz’deki köklü değişimlere rağmen, İstefe ve çevresindeki önemli Boeotia şehirleri (Chaeronea,

Livadya, Coronea, Thespies, Thisbe, Tanagra ve Plataea) ayakta kalmış ve antik dönem adlarıyla anılmaya devam etmiştir (Aravantinos, 2010: 361).

Tarihsel süreçte İstefe'nin cazibesini artıran bir diğer unsur, şehrin ekonomik faaliyetlerindeki süreklilik olmuştur. Stratejik ve doğal avantajları, İstefe'nin yerel ve bölgesel ticaretteki önemini perçinlemiş, bu durum şehri Bizans'tan Osmanlı'ya uzanan farklı siyasi hâkimiyetler altında bir çekim merkezi haline getirmiştir. Bu bağlamda, İstefe'nin tarihini üç ana dönemde incelemek mümkündür: Bizans (800-1200), Frank (1200-1456) ve Türk (1460-1829) dönemleri. Frank dönemi ise kendi içinde daha ayrıntılı bir şekilde Franklar (1204-1311), Katalan Kumpanyası (1311-1379), Navarra Kumpanyası (1379-yaklaşık 1388) ve Floransalılar (yaklaşık 1388-1460) olarak sınıflandırılabilir.

Bizans, Frank ve Osmanlı dönemlerinde farklı siyasi ve sosyal dönüşümlere sahne olan İstefe'nin bu çok katmanlı tarihini ele alan çalışmalar sınırlı kalmış, özellikle Türkçe literatürde belirgin bir boşluk göze çarpmıştır. Bu makale, İstefe'nin tarihsel dönüşümüne odaklanarak mevcut literatürü yeniden değerlendirmeyi, Lefebvre'in mekânsal üçlüsü üzerinden yeni bir analiz çerçevesi sunmayı ve literatürdeki bu boşluğa katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

Balkan şehirlerinin tarihsel mirasları, bölgenin medeniyet tarihindeki yerini ve önemini kavrayabilmek açısından temel bir araştırma alanıdır. Bu şehirlerin geçmişi, yalnızca yerel dinamiklerin değil, aynı zamanda Avrupa ve Osmanlı tarihindeki geniş ölçekli dönüşümlerin anlaşılması için de anahtar niteliğindedir. Batıda bu şehirlerin tarihine yönelik çalışmalar erken dönemlerden itibaren yapılmış olsa da Balkan ülkelerindeki araştırmacılar yerel kaynakları daha etkin kullanarak bölgenin tarihsel ve kültürel mirasına ilişkin daha ayrıntılı ve derinlemesine analizler sunmuştur. Balkan yerleşimleri üzerine yapılan öncü çalışmalar arasında Miller'in (1908) temel nitelikteki araştırmaları, mimarlık tarihi uzmanı Charamblos Bouas'ın (2006) kapsamlı eserleri ve Anthanasios K. Vionis'in (2021) bölgedeki arkeolojik ve sosyal dönüşümlere dair incelemeleri dikkat çekmektedir. Speros Asdrachas'ın Bulgar materyalleri ve Bulgar yayınları temelinde gerçekleştirdiği araştırmalar (1977 ve 1978), özel bir önem taşır. Benzer biçimde John Alexander, 16. yüzyılda Yunan topraklarına ait Kanun Defterlerini yayımlayarak dönemin idari ve hukuksal yapılarına ışık tutarken (1985); Vassili Demetriadis çoğunlukla 18. ve 19. yüzyıla tarihlenen Osmanlı materyallerinin bulunduğu Makedonya tarih arşivlerindeki belge ve kayıtları incelemiştir (1986). Ayrıca Evangelia Balta'nın Osmanlı arşiv kaynaklarının Yunanistan'da kullanımı ve bu kullanımın tarih yazımına etkileri üzerine odaklanan eserleri (1997, 2004, 2010), Balkan tarihi araştırmalarında arşiv kaynaklarına dönük yöntemsel perspektifleri zenginleştirmiştir.

İstefe özelinde ise, bu tarihsel perspektifi genişleten pek çok akademik çalışma dikkat çekmektedir. Pamela Armstrong (1993), Charikleia Koilakou (2013), Sarantis Symeonoglou (2014), Anthanasios K. Vionis (2017), Nikos D. Kontogiannis (2022) ve Skartsis ile Kontogiannis'in (2023) ortak çalışmaları, İstefe'nin tarihsel ve arkeolojik dokusunu ayrıntılı şekilde ele alarak bu yerleşimin Osmanlı öncesi dönemlerdeki sosyal, ekonomik ve kültürel yapısını aydınlatmıştır. Evangelia Balta'nın "Le Kanunname du Sancak d'Egriboz (milieu du XVIe siècle)" başlıklı çalışması (1998), Eğriboz sancağı kanunnamesini detaylı bir şekilde analiz ederek Osmanlı idari yapısının 16. yüzyıldaki işleyişine dair önemli veriler sunmaktadır. Bunun yanı sıra, "Rural and Urban Population in the Sancak of Euripos in the early 16th Century" başlıklı çalışması (1992), 1506 tarihli tahrir kaydına dayanmakta olup hem İstefe şehrinin hem de Boeotia'daki bazı köylerin bilgileri içermektedir. Bölgedeki kırsal ve kentsel nüfus yapısını derinlemesine incelemekte, Osmanlı dönemindeki demografik özelliklere dair kritik bilgiler sağlamaktadır. Machiel Kiel'in "The Rise and Decline of Turkish Boeotia, 15th-19th Century" başlıklı tebliği (1997) ise, erken Osmanlı döneminde (Türkokratia) Yunanistan hakkındaki geleneksel anlatıları yeniden gözden geçirmeye ve revize etmeye odaklanmakta; dönemin durgunluk ve gerileme olarak görülmesine karşı çıkmaktadır. Boeotia ve yerleşimlerini analiz eden bu çalışma, daha önceki tarih yazımındaki olumsuz tasvirlerle keskin bir tezat oluşturacak şekilde, Osmanlı yönetimi altında önemli bir iyileşme ve genişleme olduğunu ortaya koymaktadır.

Türkçe literatürde İstefe'ye odaklanan müstakil bir çalışmaya rastlanmamaktadır. Bununla birlikte, Machiel Kiel'in İstefe ve genel olarak Balkan şehir tarihçiliğine yönelik katkıları dikkat çekicidir. Kiel, Osmanlı öncesi ve sonrası dönemlerin tarihsel deneyimlerini birlikte ele alarak Balkan şehir tarihçiliğinde haklı bir yer edinmiştir. Ancak İstefe hakkında yaptığı Türkçe tespitler, yalnızca *TDV İslâm Ansiklopedisi*'ndeki "İstefe" maddesi (2001, s. 312-314) ile sınırlıdır ve kapsamlı bir teorik çerçeve sunmamaktadır. Bu bağlamda, Türkçe literatürde İstefe'yi belirli bir teori doğrultusunda ele alan bir çalışmanın eksikliği göze çarpmaktadır.

Bu makale, söz konusu boşluğu doldurmayı ya da en azından bu eksikliğe dikkat çekmeyi ve İstefe'nin tarihsel dönüşümünü Henri Lefebvre'in mekân üretimi teorisi bağlamında ele alarak yeni bir perspektif sunmayı amaçlamaktadır. Literatürdeki çalışmalarını yeniden değerlendirirken, Lefebvre'in teorisi ışığında İstefe'nin mekânsal pratiklerinin tarihsel süreçteki dönüşümünü anlamaya çalışmaktadır. Bu yaklaşım, yalnızca İstefe'nin tarihine dair bütüncül bir değerlendirme sunmakla kalmayacak, aynı zamanda Balkan tarihçiliğinde yer alan diğer şehirlerin karşılaştırmalı analizine de olanak tanıyacaktır. Bu bağlamda, İstefe'nin tarihi yalnızca yerel bir hikâye değil, aynı zamanda Bizans, Frank ve Osmanlı gibi büyük medeniyetlerin mekânsal politikalarının bir yansıması olarak ele alınacaktır. Bu makale, İstefe örneği üzerinden mekân ve iktidar arasındaki ilişkilerin tarihsel süreçteki dinamiklerini çözümlenmeye katkıda bulunmayı hedeflemektedir.

3. Bizans Egemenliğinde İstefe

İstefe, Bizans döneminde Hunlar ve Slavların saldırılarına maruz kalmış; ancak özellikle İmparator Justinianus'un (527-565) tahkim politikaları ve ekonomik reformları sayesinde yeniden güç kazanmıştır. Justinianus, şehrin savunmasını güçlendirmenin ötesinde, İstefe'nin geleceğini derinden etkileyecek ipek endüstrisini de bölgeye kazandırmıştır (Armstrong, 1993: 295-296; Symeonoglou, 2014: 156). Bu gelişmeler İstefe'nin mekânsal pratiklerini ve ekonomik kimliğini yeniden şekillendiren önemli bir müdahale olarak görülebilir.

Justinianus'un hâkimiyet dönemi, ticaret ve zanaata dönük ekonomi politikasının uzun vadeli etkileriyle İstefe'nin gelişimde belirleyici olmuştur. O, Bizans'ın doğudan ithal ettiği ipek gibi lüks mallara olan bağımlılığını azaltmayı ve yerel üretimi teşvik etmeyi amaçlamıştır. Çin ile ticaretin, daimî düşman Sasanî İmparatorluğu'nun kontrolündeki yollardan geçişi gerektirmesi alternatif yollar arayışına sebep olmuştur. Bizans casuslarının ipek üretim tekniklerini öğrenerek ipekböceklerini Bizans topraklarına getirmesi, ekonomik dönüşümde kilit bir rol oynamıştır. İstanbul, Antakya, Sur ve Beyrut'u takiben İstefe de bu yeni üretim ağının önemli bir parçası haline gelmiştir (Ostrogorsky, 2011: 68-69). Savunulabilir bir akropolis üzerinde stratejik bir konuma sahip olan İstefe, bu dönemde verimli Boeotia ovalarında üretilen ve Halkis limanından ihraç edilen tahıl, şarap ve zeytin için pazar haline gelerek ticari bir merkez konumuna yükselmiştir (Armstrong, 1993: 295-296; Symeonoglou, 2014: 156). Bu süreçte Lefebvre'in "mekânsal pratik" olarak tanımladığı üretim faaliyetleri, İstefe'nin kent dokusunu ve ekonomik altyapısını şekillendirmiştir.

Justinianus'un hükümdarlığından itibaren, güçlü depremler kuzeybatı Boeotia'daki şehirleri yerle bir ederken, Avar ve Slav istilacıları imparatorluğun Balkanlar'daki topraklarına büyük zarar verdi (Aravantinos, 2010: 361). 6. yüzyılın sonu ve 7. yüzyıldaki istilalar İstefe'nin gelişimini sektete uğratmış olsa da Bizans yönetimi şehir üzerindeki kontrolünü korumak için çeşitli idari reformlar gerçekleştirdi. IV. Konstantinos'un Bulgar istilalarına karşı Trakya temasını kurması ve II. Justinianos'un Hellas temasını tesis etmesi, İstefe'nin stratejik önemini pekiştirdi (Ostrogorsky, 2011: 124). Bu dönemde, Selanik'ten Mora'ya kadar uzanan Hellas temasının başkenti olarak İstefe, yalnızca bir idari merkez değil, aynı zamanda Boeotia'nın ekonomik ve dinî merkezi haline geldi. "Mekânın temsilleri" bağlamında, İstefe'nin bu dönemde Bizans'ın idari ve dinî ideallerini somutlaştıran bir mekâna dönüştüğünü söylemek mümkündür.

Orta Bizans döneminde (8. yüzyıldan 13. yüzyıla kadar), Atina, Patras, Korint ve Selanik gibi önemli şehirlerle birlikte İstefe de Yunan yarımadasının başlıca siyasi ve ekonomik merkezlerinden biri haline geldi (Aravantinos, 2010). Hellas temasının limanı Halkis ile başkenti İstefe arasındaki ekonomik, politik ve sosyal bağlar (Kontogiannis, 2022: 215), bu iki şehrin bir "temsili mekân" olarak Bizans ekonomisinin önemli bileşenleri haline gelmesine katkıda bulundu. İstefe, oldukça uzmanlaşmış ve kazançlı bir ipek endüstrisinin yanı sıra yerel tarımsal ve endüstriyel üretimin merkezi olarak da işlev görüyordu. Halkis ise bu ürünlerin ihracatını sağlayan bir liman ve daha geniş bir ticaret ağına açılan bir kapı rolünü üstleniyordu. Dolayısıyla Orta Bizans döneminde iki şehir açıkça birbirine bağlıydı ve birbirini tamamlamaktaydı (Skartsis ve Kontogiannis, 2023: 195-222).

İstefe'deki ipek endüstrisinin genişlemesi, şehrin doğal kaynaklarının sunduğu benzersiz avantajlarla desteklenmiştir. İpek üretiminin kritik aşamaları olan yıkama ve boyama işlemleri, bol miktarda bulunan kalsiyum ve magnezyum gibi mineraller içeren yerel su kaynaklarından büyük ölçüde yararlanmıştır. Dut ağaçları, yerel olarak "Morokamposi" olarak adlandırılan şehrin yakınındaki ovalarda yetiştirilmiş, bu da ham ipek üretimi için gerekli olan temel hammaddenin kolayca temin edilmesini sağlamıştır. Ayrıca, Halkis limanı çevresindeki deniz, ipek endüstrisinin mor boyası olan porfira üretiminde kullanılan deniz yumuşakçaları için

önemli bir balıkçılık alanı işlevi görmüştür (Vionis ve Loizou, 2017: 249). Bu doğal kaynakların varlığı, Lefebvre'nin “doğal mekân” ve “mekânsal pratik” kavramlarıyla örtüşmektedir. Kaynakların ekonomik faaliyetler üzerindeki belirleyici etkisi ve toplumsal üretim süreçlerine entegrasyonu, İstefe'nin kentsel mekânının gelişimini etkilemiştir.

İstefe'nin Orta Bizans dönemindeki ekonomik refahı, kentsel mekânda önemli bir dönüşüme yol açmıştır. Şehrin idari ve askerî önemi, nüfus artışına ve yoğun bir inşa faaliyetine neden olmuştur. Bu dönemde inşa edilen kiliseler, sadece dinî mekânlar olarak değil, aynı zamanda şehrin sosyal ve politik yapısını yansıtan önemli göstergelerdir (Bouras, 2006: 128). Örneğin Aziz Gregory Kilisesi, 872-73 yılında Basileios Kandidatos tarafından I. Basileios'un (867-886) hükümdarlığı sırasında inşa edilmiştir. Bir yıl sonra, 873-74 yılında Hellas temasının basilikos protospatharios'u ve strategos'u Leo, Orchomenos'da Theotokos Skripou Manastırı'nı yaptırmıştır. Bölgenin önde gelen zengin toprak sahiplerinden biri olan Leo, bu girişimiyle hem gelirlerini dinî yapıların inşasına yönlendirmiş hem de dindarlığını ve sosyal statüsünü bu yolla ifade etmiştir (Vionis, 2017: 247). Yani bu dönemde inşa edilen dinî yapılar, siyasi elit ve zengin toprak sahiplerinin güçlerini ve statülerini sergilemek için kullandıkları mekânsal araçlardır. Bu yapıların toplumsal değerleri ve güç ilişkilerini nasıl yansıttığını anlamak için “ideolojik mekân” kavramı kullanılabilir. Ayrıca yine bu yapılar “temsili mekânlar” kavramını yansıtarak, dinî yapıların hem sosyal hem de mekânsal anlamlarını gözler önüne sermektedir.

İstefe'nin ekonomik gelişimi, sadece mimari alanda değil, aynı zamanda toplumsal yapıda da önemli değişikliklere yol açmış; idari ve askerî bir başkent olarak bölgenin en büyük nüfus merkezi haline gelmiştir. Bu durum, zengin tarımsal hinterlandın sömürülmesi ve büyük miktarlarda üretilen malların ekonomik katkısıyla mümkün olmuştur. Şehirdeki refah ve nüfus artışı, yalnızca şehir merkezinde değil, aynı zamanda 11. yüzyılda surların ötesine yayılan banliyölerde de kendini göstermiştir. Bu kentsel genişleme, “mekânsal pratikler” çerçevesinde, ekonomik faaliyetlerin mekânsal düzenlemeleri nasıl şekillendirdiğine dair bir örnek sunmaktadır. Şehir nüfusu asker, din adamları, yerel toprak aristokrasisinin üyeleri, tüccarlar, zanaatkarlar, ipek tekstiliyle ve mimari heykel üretimiyle uğraşanlar da dahil olmak üzere farklı sosyal gruplardan oluşmuştur. Bu çeşitlilik, kentsel mekânın kullanımında ve deneyimlenmesinde farklılıklara neden olmuştur. Önemli bir Yahudi topluluğu da o dönemde şehirde yaşamaktadır (Skartsis ve Kontogiannis, 2023: 195). İpek üretimi, ticaret ve zanaatkarlık gibi faaliyetler, şehrin ekonomik canlılığını artırmış ve farklı sosyal gruplar arasında etkileşimi teşvik etmiştir. Bu durum, “yaşanan mekân” kavramıyla örtüşmektedir ve insanların günlük yaşam pratikleri aracılığıyla kentsel mekânı nasıl ürettiklerini ve dönüştürdüklerini göstermektedir.

İstefe'de 11. yüzyılda üretilen seramikler, şehrin idari ve askerî yönetiminde etkin rol oynayan yerel *archon* sınıfının isimlerini içermektedir. Bu sınıf, toprak temelli zenginliklerini yüksek bir sosyal ve politik etkiye sahip oldukları şehirlere yönlendirmiştir. Üretimin gerçekleştiği yerde ikamet etmeleri koşuluyla hem yerel ticarete hem de endüstriyel üretimde etkili olmuşlardır. Nitekim İstefe, kayda değer bir ekonomik büyüme yaşamış ve şehrin sosyal profili de bundan etkilenmiştir (Zavagno, 2021: 123). Yani mekân yalnızca fiziksel değil, aynı zamanda sosyal ve ekonomik ilişkilerle de şekillenmiştir.

Bizans İmparatorluğu ile Venedik arasındaki ticari ilişkilerin kökeni 9. yüzyıla kadar uzanmakla birlikte, 11. yüzyıldan itibaren Venediklilerin İstefe'ye olan ilgisi giderek artmıştır. İstefe, bu yüzyılda büyük ölçüde gelişmiş ipek endüstrisi sayesinde Bizans'taki genişleyen kentsel ekonominin önemli örneklerinden biri olarak öne çıkmıştır. Bizans imparatorları, Venediklilere ticari ayrıcalıklar tanıyarak onların şehirdeki faaliyetlerini teşvik etmişlerdir. Bu ayrıcalıklar ilk kez 1082 yılında I. Aleksios Komnenos tarafından verilen bir fermanla belgelenmiş ve 12. yüzyıl boyunca düzenli olarak yenilenmiştir (Wu, 2023: 202-203). Venediklilerin İstefe'deki varlığı, şehrin “mekânsal pratiğini” dönüştürmüştür. Venedikli tüccarlar, kendi ticari ağlarını ve topluluklarını oluşturarak İstefe'nin kentsel dokusuna yeni bir boyut kazandırmışlardır. Bu durum, şehrin ekonomik ve sosyal yapısında önemli değişikliklere yol açmıştır.

Venedikliler, İstefe'den gelen tarımsal ve pastoral ürünlerin ticaretiyle ilgilenmiş olmakla birlikte, esas odak noktaları ipek kumaş ticareti olmuştur. Ceneviz hükümetinin 1171 yılında elçisine verdiği bir talimatta, Venediklilerin Cenevizlilere rakip olarak İstefe'nin ipek kumaş ticaretinde ayrıcalıklı bir konuma sahip olduğu belirtilmiştir. Bu durum, 1171 yılı itibarıyla Venediklilerin, İstefe ipek kumaşlarının ticaretini yapma izni verilen tek yabancı tüccar olduğunu göstermektedir. Ancak aynı yıl I. Manuel Komnenos, Bizans topraklarındaki tüm Venediklilerin tutuklanmasını ve mallarına el konulmasını emrederek Venedik karşıtı bir politika başlatmıştır. Bu politika, 1183'e kadar süren Bizans-Venedik çatışmalarına yol açmış ve İstefe'deki

Venedik topluluğu bu durumdan ciddi şekilde etkilenmiştir. Topluluk üyelerinden bazıları hapsedilmiş veya iflas etmiştir. Ancak bu süreçte ve sonrasında Venedik topluluğunun faaliyetleri belgelenmeye devam etmiş, topluluğun İstefe’de sürekli ve aktif bir varlık sürdürdüğü anlaşılmıştır (Wu, 2023: 203).

İstefe’nin mamulleri, sadece bölgesel değil, aynı zamanda uluslararası pazar ve panayırarda da öne çıkmıştır. Hiciv eseri Timarion, muhtemelen İstefe’den gelen kumaşların 1100 civarında Selanik’teki yıllık St. Demetrios fuarında büyük talep gördüğünü kaydeder (Wu, 2024: 39). Timarion’da bu panayır, yalnızca yerel halkın değil, Avrupa’nın çeşitli milletlerinden insanları çeken, meşhur bir ticaret merkezi olarak tanımlanır. Boeotia dokumalarına yapılan özel atıflar [“*Hem dokunmuş hem eğrilmiş her türden kadın ve erkek kıyafetleri, Boeotia ve Pelopenessos’tan gelen şeyler ve ticaret gemilerinin İtalya ve Yunanistan’dan getirdiği pek çok şey...*”], bölgenin üretim kapasitesini ve ticari önemini vurgulamaktadır (Anonim, 2020: 17-18). Ayrıca, 10. ve 13. yüzyıllar arasında Halkis’te üretilen malların önemli bir kısmının, İstefe’deki kalıcı bir pazar aracılığıyla iç bölgelerdeki küçük yerleşim alanlarına dağıtıldığı anlaşılmaktadır. (Vroom, 2022: 470). Bu pazarlar, şehrin ekonomik işlevlerinin mekânsal temsilleri olarak değerlendirilebilir.

İstefe’nin ipek endüstrisinin uluslararası boyutu, 12. yüzyılda Bizans sarayı ve diğer otoriteler için büyük önem taşımıştır. 1160’larda şehri ziyaret eden Tudelalı Benjamin, İstefe’de 200 kadar Yahudi yaşadığını ve onların imparatorluğun en iyi ipek ve mor giysi üreticileri olduğunu kaydeder (2009: 30). 1180’lerin ortalarında Michael Choniates, İstefe’yi Konstantinopolis’te kullanılan giysilerin önde gelen bir üretim merkezi olarak tanımlamıştır. 1195 yılında, Niketas Choniates’e göre, imparatorluk sarayı yıllık İstefe ipek ithalatını sürdürmüştür. Aynı yıl Ankara emiri olarak bilinen II. Kılıç Arslan’ın oğullarından Melik Muhyiddin Mesud’un Bizans imparatorundan haraç olarak İstefe ipek kumaşlarını talep ettiği belgelenmiştir (Wu, 2023: 203). Bu durum, İstefe’nin ipek endüstrisinin yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda siyasi bir güç unsuru olarak da rol oynadığını göstermektedir. Diğer taraftan Bizans İmparatorluğu, genellikle ekonomik çıkarları doğrultusunda farklı toplulukların uzmanlık alanlarını yönetmeyi ve bu toplulukları denetlemeyi amaçlayan bir iktidar mekanizması geliştirmiştir. Yahudiler gibi ekonomik anlamda değerli olan grupların belirli şehirlerde toplanması, Bizans’ın ekonomik politikalarının bir yansımasıdır.

Venedik tüccarları, İstefe’den Batı’ya ipek ihraç etmiş olmakla birlikte, yağ, şarap, tahıl, keten ve pamuk gibi temel ürünlerin ticaretine de odaklanmışlardır. Belgeler, Venedik tüccarlarının İstefe’den yapılan yağ ihracatında tekelleştiğini göstermektedir (Nicol, 2000: 87, 100). Bu tekelleşme, İstefe’nin ekonomik yapısında önemli bir dönüşüme işaret etmektedir. “Temsilî mekân” kavramı ışığında değerlendirildiğinde, Venedik kolonileri, İstefe’nin yerel ekonomisinin Bizans’ın daha geniş ticaret ağına entegre edilmesinde oynadığı rolün somut bir yansıması olarak görülebilir. Böylece İstefe, yalnızca bir üretim merkezi değil, aynı zamanda uluslararası ticari bağlantılarla yeniden şekillenen bir mekân haline gelmiştir. Venediklilerin İstefe’deki varlığı hem şehrin ekonomik faaliyetlerinin hem de mekânsal dinamiklerinin evriminde belirleyici bir etken olmuştur. Ticaret yoluyla şekillenen bu mekânsal dönüşüm, İstefe’nin Bizans dönemindeki stratejik ve ekonomik önemini pekiştirmiştir. Bu dönüşüm, İstefe’nin yerel kaynaklarının ve ticaret potansiyelinin uluslararası aktörlerle nasıl bütünleştiğini anlamak açısından dikkate değerdir.

İstefe gibi şehirler, devletin kentsel ekonomideki merkezi rolünü koruduğu bir bağlamda gelişim göstermiştir. Nitekim 11. ve 12. yüzyıllarda Konstantinopolis’e olan ekonomik bağımlılık azalırken, taşrada daha bağımsız ekonomik ağlar oluşmuştur. Bu durum, Lefebvre’nin “temsilî mekânlar” kavramıyla açıklanabilecek, taşranın kendi ekonomik kimliğini güçlendiren bir gelişmedir. İstefe’deki atölyeler, bu kentsel canlanmanın bir göstergesi olarak, yerel toprak sahipleri ve tüccarların ekonomik faaliyetlerini desteklemiş; şehirde nakit dolaşımını artırarak ticari ve zanaatkarlık faaliyetlerini teşvik etmiştir (Zavagno, 2021: 37).

Haldon’un vurguladığı gibi, bu kentsel yenilenme, yalnızca zengin aristokratların değil, aynı zamanda yerel tüccarların, zanaatkarların ve iş arayan topraksız köylülerin katkısıyla gerçekleşmiştir (2007: 140). İstefe gibi şehirler, köylü çiftçileri ve üreticileri kendine çeken ekonomik merkezler haline gelmiştir. Bu bağlamda, İstefe’nin kentsel yenilenmesi ve ekonomik büyümesi, mekânın sürekli olarak yeniden üretilmesi ve toplumsal güçlerin mekânsal pratiğe yansıması olarak değerlendirilebilir. Bu süreç, kentsel ve kırsal üretime yatırım yapabilecek ekonomik elitlerin gelişmesiyle desteklenmiş olsa da 11. yüzyıl Bizans ekonomisinin ilerlemesinin temel dinamiğinin özgür köylüler olduğunu söylemek mümkündür. Güney ve Orta Yunanistan’dan sağlanan arkeolojik bulgular, bu dönemin ekonomik ve toplumsal dinamiklerini anlamak açısından önemlidir. Örneğin Skripou ve Hosios Loukas gibi yeni kiliselerin inşası, aristokratların finansal katkılarının bir göstergesi olmakla birlikte, genel olarak 11. yüzyıl Yunanistan’ının daha geniş köylü toplumuyla uyumlu bir kültürü yansıttığını

göstermektedir (Whittow, 2019: 489). Korint, Atina ve İstefe'de ortaya çıkarılan maddi kültür, bu refahın yalnızca elitlere değil, aynı zamanda geniş köylü topluluklarına da yayıldığını kanıtlar niteliktedir.

Bu dönemde kırsal kesimin malikâneleşmesi köylüler için faydalı olmuş ve Yunanistan ile güney Balkanlar'daki kasabalar ekonomik bir canlanma yaşamıştır. İstefe gibi şehirler, artan İtalyan varlığından da faydalanmış ve Ege kıyılarında yerel ticaretin büyümesine katkı sağlamıştır (Angold, 2019: 621). “Mekânın temsilleri” olarak değerlendirildiğinde, bu ekonomik ve toplumsal dönüşüm, İstefe'nin yalnızca bir ticaret merkezi olarak değil, aynı zamanda üretim ve sosyal yaşamın yeniden düzenlendiği bir mekân olarak öne çıkmasını sağlamıştır.

Anadolu'da Selçukluların ilerlemeleri ve Bizans iç savaşları, 11. yüzyılın ikinci yarısında başkent Konstantinopolis'in ticaret ve dağıtım ağlarının görünürdeki çöküşüne yol açmıştır. Ancak bu çalkantılı dönemin ardından, İstefe-Halkida ekonomik matrisi bir asırdan uzun bir süre boyunca Ege pazarlarında önemli bir yer edinmeyi başarmıştır. Boeotia'nın doğu kıyısındaki yaklaşık 24 köydeki toprak sahiplerinden bazıları, İstefe veya Halkida'da ikamet etmiş ve ticari faaliyetlerini yerel pazarlara yönlendirmiştir. Bu toprak sahipleri, Boeotia kırsalındaki verimli toprakları kullanarak tarımsal üretimi artırmıştır. Özellikle buğday üretimi, Konstantinopolis gibi büyük kent merkezlerinin artan talebini karşılamak üzere odaklanmıştır (Vionis, 2017: 248). İstefe-Halkida matrisinin Doğu Akdeniz pazarlarındaki varlığı ve etkisi, sofrâ çanak çömleklerinden tarım ürünlerine kadar geniş bir yelpazede tespit edilmiştir. Çeşitli kazılar ve müze koleksiyonları, bu ürünlerin varlığı ve dağıtımına dair somut kanıtlar sunmaktadır. Tarım ürünlerinin nakliye gemileri aracılığıyla dağıtılması, yerel üretim ile uluslararası ticaret arasındaki ilişkiyi açıkça göstermektedir (Kontogiannis, 2022: 232). Bu ticari faaliyetler, mekânın ekonomik ve politik bir aktör olarak yeniden şekillendiğini ortaya koyar. Bu ekonomik başarı aynı zamanda politik bir eylem olarak da görülebilir; çünkü İstefe-Halkida matrisinin işleyişi, farklı yerel aktörlerin iş birliğini ve temsiliyetini gerektiren bir dizi girişime dayanmıştır. Yerel toprak sahipleri ve tüccarlar, ekonomik faaliyetlerin düzenlenmesinde kilit bir rol oynayarak şehrin ticari ağını güçlendirmiştir. Bu süreç, Lefebvre'in “mekânsal pratikler” kavramıyla açıklanabilir; çünkü ticaret ve üretim faaliyetleri, mekânın fiziksel ve sosyal işlevlerini yeniden düzenlemiştir.

Orta Bizans döneminin sonlarına doğru İstefe, kentsel canlanma, yerel endüstri ve ticaretin büyümesi ile yeniden düzenlenmiş bir şehir planını ortaya koymuştur. Şehir, Geç Roma döneminin şehir planlama anlayışını takip etmekle birlikte, daha özgür bir biçimde gelişmiş ve yerel yapı malzemelerini kullanmıştır. Atölyeler ve evler, genellikle antik şehirlerin kalan birkaç kamusal alanını kaplama eğilimindeydi (Vionis, 2021, 199). İstefe'deki Orta Bizans evlerinin kalıntıları, depremler ve yangınlara karşı savunmasız bir mimariye işaret etmektedir. Ancak bu evlerin tipik özellikleri, dönemin kentsel yaşamını anlamak için önemli bilgiler sunar. Genellikle iç avluya sahip olan bu evler, sokaktan izole bir yapıya sahipti ve avlularda su kuyuları vardı. Zemin katlarda küçük yardımcı odalar yer alırken, ana yaşam alanları üst katta bulunuyordu. Bodrum katlarında depolama alanlarının yaygın olması, şehir ile üretken hinterlandı arasındaki güçlü ilişkiyi yansıtmaktadır (Bouras, 2013: 62). Bu fiziksel düzenlemeler, “mekânsal temsiller” kavramıyla ilişkilendirilebilecek bir biçimde, şehrin mekânsal organizasyonunun toplumsal ve ekonomik faaliyetlerle nasıl şekillendiğini ortaya koyar.

İstefe, 12. yüzyılın sonlarına doğru kentsel altyapısını ve sosyal organizasyonunu geliştiren bir şehir olarak öne çıkmıştır. Şehrin su temini konusunda önemli bir adım olarak, güneydeki Ismenos kaynaklarından su getiren bir su kemeri inşa edilmiştir. Bu su kemeri, ana kanal ve yeraltına oyulmuş diğer kanallar aracılığıyla suyu taşırken, binalara daha küçük kil borularla yönlendirilmiş ve bu su, sıvalı rezervuarlarda veya kullanım amacına göre ev ve atölye silolarında depolanmıştır. Ayrıca, yağmur suyu da bu silolarda biriktirilmiştir (Koilkou, 2013: 186). Bu altyapı çalışmaları, “mekânsal pratikler” kavramı bağlamında değerlendirildiğinde, günlük yaşamı düzenleyen ve kentsel yaşamın ihtiyaçlarını karşılayan fiziksel düzenlemeler olarak anlaşılabilir.

Su kemerinin inşasına ek olarak, İstefe'de bu dönemde hayır kurumları ve kilise inşası önemli bir yer tutmuştur. Şehir merkezindeki Meryem Ana'ya adanmış kilisenin yanında, şehir dışında inşa edilen dört yeni kilise, yalnızca İstefe'nin kalabalık ve mali açıdan müreffeh bir merkez olarak büyümesini değil, aynı zamanda Bizans sanatının ve mimarisinin dönemin sosyal ve dinî yaşamına yansımalarını da gözler önüne sermektedir. 12. yüzyılda hayır kurumları, kentsel manastırlar ve kiliselerin belgelenmesi (her ne kadar arkeolojik kanıtları eksik olsa da) kentin dinî ve sosyal yapısının zenginliğini ortaya koyar. Ayrıca, bu dönemde Venedikli tüccarların şehirde yaşamaya devam ettiği bilinmektedir (Zavagno, 2021: 124).

Bizans İmparatorluğu için 12. yüzyıl, yalnızca ekonomik değil aynı zamanda siyasi dalgalanmaların da yaşandığı bir dönem olmuştur. I. Manuel Komnenos (1143-1180) döneminde, III. Konrad'ın İkinci Haçlı Seferi'ni Bizans toprakları üzerinden gerçekleştirme arzusu, Bizans için ciddi sorunlara yol açmıştır. Almanlar Bulgaristan ve Trakya üzerinden ilerlerken, Normanlar Korfu Adası'nı ele geçirerek İstefe ve Korint'e kadar geniş bir bölgeyi kontrol altına almışlardır. Bu süreçte Normanlar yalnızca ganimetleri değil, aynı zamanda ipekli kumaş zanaatkarlarını esir alarak Sicilya'ya götürmüşlerdir. Korfu'yu üs olarak kullanan Normanların tehdidi karşısında, Manuel Komnenos, Ekim 1147'de Venediklilere ticari ayrıcalıklarını yenileyerek destek aramıştır. Ancak Korfu üzerindeki kontrolü yeniden kazanma mücadelesi yıllar sürmüştür (Stephenson, 2019: 682-683; Cheynet, 2008: 96). 12. yüzyılın sonlarına kadar İstefe, Hellas temasının başkenti olarak siyasi ve idari önemini korumuştur. Ancak Boeotia bölgesi, bu dönemde yerel güçlerin keyfi yönetiminden ve ağır vergilendirme politikalarından ciddi şekilde etkilenmiştir. 13. yüzyılın başlarında kuzeydoğu Mora'nın archonu olan Leo Sgouros, korsanlardan korunma bahanesiyle Orta Yunanistan halkını "deniz vergisi" ödemeye zorlamış ve Dördüncü Haçlı Seferi'nin neden olduğu kaos ortamından yararlanarak İstefe'yi ele geçirmiştir (Vionis, 2017: 250). Frankların yönetimi birçok bölge sakinine Bizans hükümetinin mali baskısından kurtuluş gibi görünmüş olmalıdır. Bu dönemde Yunanistan genel olarak, vergi tahsildarları, korsanlar ve yerel tiranların oluşturduğu üç büyük tehdit altında kalmıştır. Bizans İmparatorluğu'nun merkezi hükümeti, bölgenin savunmasına yönelik bir politika geliştirmek yerine, kaynaklarını başkentte gösterişli harcamalar için kullanmıştır. Bu durum, eyaletlere gönderilen Bizans yetkililerinin, bu bölgeleri bir tür sürgün yeri olarak görmesine sebep olmuştur. Sgouros'un baskıcı yönetimi, İstefe halkını zor durumda bırakmış ve halk, Frank ilerleyişi karşısında şehir kapılarını açmıştır (Miller, 1908: 6, 34). Bu geçiş, bir yandan Bizans yönetiminin mali baskısından kurtulma umudunu taşıırken, diğer yandan Frankların yönetimi altında yeni bir siyasi ve ekonomik düzenin kurulmasının önünü açmıştır. Bu tür siyasi ve sosyal değişimler, İstefe'nin mekânsal ve toplumsal işlevlerini dönüştürmüş ve şehri hem yerel hem de uluslararası aktörler için stratejik bir merkez haline getirmiştir.

4. Bizans Egemenliğinin Sona Ermesinden Osmanlı Egemenliğinin Tesisine Kadar İstefe

Henri Lefebvre'nin "mekân üretimi" teorisi, egemen güçlerin kentsel mekânları kendi ideolojik, ekonomik ve siyasi amaçları doğrultusunda nasıl şekillendirdiğini vurgular. Bu perspektiften bakıldığında, IV. Haçlı Seferi'nin Bizans İmparatorluğu üzerindeki etkisi, yalnızca bir askerî yenilgi değil, aynı zamanda mekânsal üretimin radikal bir dönüşümüdür. Seferin ardından Bizans topraklarının galipler arasında yeniden dağıtılması, Lefebvre'nin "mekânın temsilci üretimi" kavramıyla açıklanabilir; zira yeni düzen, mekânın egemen güçler tarafından farklı sosyal ve ekonomik çıkarlar doğrultusunda nasıl yeniden örgütlendiğini gösterir. Konstantinopolis'te bir Latin imparatorunun tahta çıkması ve toprakların dörde bölünerek çeşitli feodal yönetimlere devredilmesi, mekânsal hiyerarşinin yeniden yapılandırılmasının somut bir örneğidir (Haldon, 2007: 191).

Bu bağlamda, İstefe, IV. Haçlı Seferi sonrası Latin feodal sistemine entegre edilen ve mekânsal üretimin dönüşümüne tanıklık eden önemli bir merkezdir. Latinlerin, özellikle Venediklilerin, daha önce Bizans yönetimi altındaki bu mekânda varlık göstermesi, "deneyimlenen mekân" kavramı üzerinden değerlendirilebilir. Venediklilerin 1150'lerden itibaren burada neredeyse kesintisiz varlık göstermesi, mekânın kullanım pratikleri üzerinden şekillenen sosyal bir yapı oluşturmuştur. İstefe'de iki kilisesi vardır. Ancak IV. Haçlı Seferi sonrasında İstefe'nin mekânsal organizasyonu, sadece askerî garnizonlar ve müstahkem kalelerle değil, aynı zamanda ekonomik ve sosyal çeşitliliğin artmasıyla yeniden tanımlanmıştır (Jacoby, 2001: 210).

Latinler, İstefe'yi yalnızca bir askerî üs değil, aynı zamanda ekonomik faaliyetlerin geliştiği bir ticaret ve üretim merkezi hâline getirmişlerdir. İstefe'deki Batılı şövalyeler, kırsal kesimdeki müstahkem yapılara yerleşerek iyi tanımlanmış bir sosyal sınıf oluşturmuş, diğer taraftan talihini arayan sıradan halk için de İstefe cazibe merkezi olmuştur. Zanaat ve hizmet sektöründe, özellikle ticaret ve ulaşımda yeni fırsatlardan yararlanmak isteyen kırsal kesimden gelen Grek göçmenleri de kendine çekmiştir (Jacoby, 2001: 121). Aynı zamanda İstefe kadar şanslı olmayan bölge sakinlerinin de buraya gelerek şehrin parlamasına katkı sağladığı söylenebilir. Örneğin, Andros adasından gelen ipek zanaatkarlarının göçü, İstefe'nin ekonomik dokusunun yeniden şekillenmesinde kritik bir rol oynamıştır (Vionis, 2021: 44-45). Dolayısıyla İstefe, toplumsal sınıfların ve mekânsal hiyerarşilerin yeniden yapılandırıldığı bir laboratuvar olarak düşünülebilir. Latin soylularının kırsal müstahkem yapılarda yerleşmesi ve köylülerden, zanaatkar ve tüccarlardan oluşan sosyal bir tabanın

gelişmesi, “mekânın çatışmacı üretimi” kavramıyla ilişkilendirilebilir. İstefe, hem yerel Grek nüfusu hem de Latin yerleşimciler için yeni ekonomik ve sosyal fırsatlar sunmuş; ancak bu süreç aynı zamanda yerinden edilen topluluklar ve değişen üretim ilişkileriyle beraber önemli dönüşümler yaratmıştır.

Fransız de la Roche ailesinin liderliğinde yaklaşık 1210 yılında İstefe'nin Frank Atina ve İstefe Dükalığı'nın başkenti haline gelmesi, kentin mekânsal ve sosyal dokusunun köklü bir dönüşümüne işaret eder. Yeni Frank yönetimi, mevcut kentsel yapıları kendi hakimiyetlerini pekiştirmek amacıyla yeniden düzenlemiş ve güçlendirmiştir. Özellikle şehrin müstahkem hâli, Lefebvre'nin mekânın iktidar ilişkileri tarafından nasıl üretildiğine dair görüşlerini destekler niteliktedir. 13. yüzyılın başlarında veya hemen sonrasında, şehir surlarının ve savunma yapılarının onarıldığı ve stratejik noktalara kuleler eklendiği görülmektedir. Bu mekânsal müdahaleler, Frank egemenliğinin askerî ve politik gücünü somutlaştırmakla kalmayıp, aynı zamanda kentin sakinleri üzerinde denetim kurmayı amaçlamıştır. Frank yönetimi, kendisini sürekli çatışmaların içinde bulmuş; 1230'ların ortalarında Epir Despotu'nun sık sık İstefe'ye saldırıları, 1258'de Achaia Prensi II. William Villehardouin'in kuşatması ve ertesi yıl Nicaea ordusunun yağmalaması gibi olaylar, kentin mekânsal stratejilerinin yeniden düzenlenmesine neden olmuştur. Sürekli askerî tehditler, kent sakinlerinin surlar içinde toplanmasına ve mekânın daha yoğun bir şekilde kullanılmasına yol açmıştır. Bu dönemde, şehir surlarının dışında bulunan hamamlar, kiliseler, evler ve atölyeler terk edilmiş; “temsil mekânı” kavramıyla örtüşecek şekilde, mekânın kullanımı ve algılanışı egemen güçlerin ihtiyaçlarına göre yeniden tanımlanmıştır. İstefeliler, çalkantılı bu dönemde, sürekli olarak güçlendirilen surların içine sığınmış ve böylece mekânın savunma ve kontrol amaçlı kullanımı belirginleşmiştir (Koilkou, 2013: 187).

Frank yönetimi altında inşa edilen ve duvar resimleriyle zengin bir şekilde süslenen saraylar, özellikle Burgonya hanedanından Saint-Omer'li II. Nicholas'ın Kadmeia'da yaptırdığı saray, kentin mekânsal üretimine dair önemli örneklerdir (Armstrong, 1993: 296). Bu yapılar, sadece fiziksel mekânın değil, aynı zamanda kültürel ve sosyal mekânın da egemen sınıf tarafından nasıl şekillendirildiğini gösterir. Yeni hâkimler, kenti sadece ekonomik çıkarları için kullanmamış; aynı zamanda kendi inanç, kültür ve yaşam tarzlarına uygun kurumlar ve yapılar inşa ederek, mekânsal bir hegemonya kurmuşlardır.

Nüfusu artan Latinlerin, çoğunlukla kıyı şehirlerindeki geçici veya kalıcı varlığı; tüccarlara ve transit gemilere mal ve hizmet tedariki; tarım ve endüstriyel emtiyaya yönelik genişleyen Batı talebi ve Batı'dan gelen likit sermayenin infüzyonu gibi çeşitli faktörlerin etkisiyle sektörler arasındaki nakit akışı ilerlemiştir. İtalyan tüccar ve bankacıların sermaye yatırımları, yeni işletme ve pazarlama yöntemleri, kentin ekonomik mekânının dönüşümünde önemli rol oynamıştır. İstefe'de Cenevizli tüccarların 1240'tan önce ipek tekstil üretimini finanse etmeleri, mekânın üretim ilişkileri çerçevesinde yeniden yapılandırılmasını göstermektedir (Jacoby, 2019: 775).

Frank egemenliği döneminde, Katolik başpiskoposluğun yanı sıra Dominik ve Fransisken tarikatlarının İstefe'ye yerleşmesi, kentin dinî ve kültürel mekânının da yeniden şekillendirilmesine katkıda bulunmuştur. Frankların katedrali olan Panagia Loggia, Batı tarzı mimari ve sanatsal unsurlarıyla mekânın kültürel üretimine dair önemli bir örnektir. Kiliseyle bağlantılı olarak keşfedilen metal atölyesi ve Grek bölgesine özgü komünyon ekmeçlerinin pişirilip damgalanmasına yönelik demir mühür buluntusu, dinî ve ekonomik mekânların iç içe geçtiğini göstermektedir (Koilkou, 2013: 189). Bu durum, Lefebvre'nin mekânın çok katmanlı ve çeşitli pratikler aracılığıyla üretildiği yönündeki tezini desteklemektedir.

İstefe'de darp edilen paralar, kentin ekonomik canlılığını ve mekânın ticari faaliyetler için nasıl optimize edildiğini göstermektedir. Düklüğün ekonomisinin tarımsal üretime dayanması ve kırsal alanlarda yerli halkın Batılı feodal beyler adına toprağı işleme, mekânın üretim ilişkileri doğrultusunda yeniden yapılandırıldığını ortaya koyar. İstefe'nin önemi, batı kaynaklarında “Estives” olarak anılması ve bir darphaneye ev sahipliği yapmasıyla da teyit edilmektedir (Dotsika vd., 2018: 482-491). Bu ekonomik dönüşüm, mekânın ekonomik güçler tarafından şekillendirildiği ve toplumsal ilişkilerin mekânın üretiminde belirleyici olduğu görüşleriyle uyumludur.

Kentin mekânsal genişlemesi, 13. yüzyılda Kadmeia'nın müstahkem çekirdeğinin ötesine geçerek, Lefebvre'nin mekânın sürekli bir üretim ve dönüşüm süreci olduğuna dair görüşünü yansıtır. Evler, kiliseler ve atölyeler, ana surların dışında güneydoğu ve kuzeydoğudaki alanlara yayılarak, kentin mekânsal sınırlarının egemen güçlerin ihtiyaçları ve ekonomik faaliyetler doğrultusunda genişletildiğini gösterir. 13. yüzyılda bu yerleşim alanlarını korumak için ayrı tahkimatların yapılmış olması, mekânın stratejik ve ekonomik değerinin farkında olan egemen sınıfın müdahalelerini yansıtır (Kondyli vd., 2020: 759).

İstefe'nin refah seviyesi, gümüşçülük, marangozluk, tabakçılık ve tarımsal üretim gibi çeşitli sektörlerdeki faaliyetlerle artmıştır. Yahudi ve Ermeni nüfusun yoğun varlığı ve bunların ipek işleme, dokuma, boyama ve ticaretindeki rolleri, kentin mekânsal üretiminin çok kültürlü ve çok katmanlı bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir (Dotsika vd., 2018: 482-491).

İstefe'nin Katalanlar ve ardından Acciajuoli ailesi gibi farklı egemen güçler altında geçirdiği dönüşümler, Lefebvre'nin mekânın sürekli yeniden üretim sürecine dair görüşlerini destekler niteliktedir. 1308 yılında Atina'nın son Burgonya Dükü II. Guy de la Roche'nin ölümünden sonra Gautier de Brienne, Frank egemenliğinin temsilcisi olarak Atina Dükü unvanıyla şehre gelmiştir. Miller, Frankların egemenliği altında ticaretin geliştiğini, imalatın geliştiğini ve İstefe sarayının ihtişamının çok daha büyük devletlerin ihtişamına ve gösterişine alışkın yabancıları etkilediğini; yedi kapılı antik şehrin ne bundan önce ne bundan sonra hiç, St. Omer'in büyük kalesinin fresklerle kaplı duvarlarını şarkı ve şenlikle çınlatan kadar parlak bir kalabalığa tanık olmadığını kaydeder (Miller, 1908: 23). Ancak Lefebvre'nin ifade ettiği gibi, mekân üzerindeki kontrol mücadelelerle şekillenir; nitekim Brienne, daha ilk yıllarında bölgedeki ittifaklar ve çatışmalarla yüzleşmek zorunda kalmıştır. Paralı asker hizmeti için Katalan Kumpanyası'nı davet eden Brienne, kısa vadeli bir çözüm üretmiş gibi görünse de Katalanların yerleşimci bir topluluk hâline gelmesi ve toprak talepleri mekânsal dengeyi kökten değiştirmiştir. 1311'de Katalanlar, İstefe ve Atina'yı ele geçirerek, 1388'e kadar süren bir Katalan düklüğü kurmuşlardır (Laiou, 2019: 811). 14. yüzyıl Atina'sında bir Katalan devletinin kurulması devrin ve coğrafyanın dinamiklerinin dışında sayılabilir. Onlar ne İtalyanlar gibi ticaret ne de Haçlılar gibi din ile güdülenmişlerdi. Maceracı paralı asker Büyük Kumpanyası'ndaki Katalanlar, savaşmak için Doğu Akdeniz'e gitmiş, sonunda kendilerini Boeotia ve Attika'da bulmuşlardı. Setton'un ifadesiyle, "kazara, yaklaşık üç çeyrek yüzyıl kalmaya mahkûm oldukları İstefe ve Atina şehirlerine" yerleşmişlerdir (Setton, 1975: 7-13).

Bu dönemde mekânın üretimi, askerî stratejilerle şekillendirilmiştir. İstefe ve Atina, Katalanların gücünü pekiştirdiği merkezler hâline gelirken, surların güçlendirilmesi ve yerleşim alanlarının yeniden düzenlenmesi gibi mekânsal müdahaleler yapılmıştır. Katalanlar, "temsil mekânları" yani egemenliklerini sembolize eden dört ana merkez (İstefe, Atina, Livadeia, Siderokastro) oluşturmuşlardır. Bu merkezler, yalnızca askerî kontrolü değil, aynı zamanda toplumsal düzeni de sağlamaya yönelik mekânsal bir strateji olarak değerlendirilebilir. Katalanlar, mekânın ekonomik üretimi ve sermaye akışını etkilemesini örnekler şeklinde, İstefe ve çevresini ticaret ve üretim açısından da yeniden şekillendirmiştir. Sicilya ve Aragon ile kurulan ticari ağlar, güney İtalya ve İspanya ile bağlantıların güçlenmesini sağlamış, bu süreçte İtalyan ve İspanyol kökenli aristokrat ve orta sınıf nüfus bölgeye taşınmıştır. Fransız-İtalyan yönetici sınıflarının yerini alan yeni Katalanların bir kısmı toprak kaynaklarını sömürerek geçimlerini sağlarken, diğerleri hükümet, ticaret veya farklı mesleklerde (hukuk, finans, tıp) çalışmıştır. 1319, 1321 ve 1331'de antlaşmalar imzalayarak Venedik'le ilişkilerde nispeten sakin bir dönemi başlatan Katalanlar, ticaret ve üretimle mekânsal ilişkileri dönüştürmüş; tarım ve ipek üretimi gibi sektörler, yeni yönetimin ekonomik çıkarlarına uygun şekilde düzenlenmiştir. Lefebvre'nin "soyut mekân" kavramı burada anlam bulur; Katalanlar için mekân, ekonomik üretimin bir aracı olarak yeniden tanımlanmıştır. Bununla birlikte, Lefebvre'nin mekânın çatışmalarla yeniden şekillendiği görüşü, bu dönemdeki askerî olaylarla desteklenir. 1331 yılında, Brienneli II. Walter'in askerî müdahalesine karşı Katalanların önleyici bir strateji olarak İstefe'nin surlarını yıkması, mekânın güvenlik kaygıları doğrultusunda dönüştürülmesine bir örnektir (Kondyil vd., 2020: 759-760). Aynı zamanda, bu yıkımın şehrin ekonomik ve sosyal yapısını nasıl etkilediği tartışmalıdır; zira arkeolojik buluntular, dönemin ekonomik kesintiye uğradığına dair önceki görüşleri tam anlamıyla desteklememektedir.

Katalanlar, Franklardan miras aldıkları toplumsal yapıyı büyük ölçüde korumuşlardır. Yerel nüfus, özgür Yunanlılar ve özgür olmayan köylüler (villani) olarak ikiye ayrılmış, ancak Frank feodal düzeninin kaldırılmasıyla bazı Grekler, toplumsal ve ekonomik ayrıcalıklarını kaybetmiştir (Vionis ve Loizou, 2017: 252). Katalan egemenliği, mekânın sosyal ilişkiler aracılığıyla yeniden üretildiği bir süreç olarak değerlendirilebilir.

Katalan döneminde dinî mekânlar da yeniden şekillenmiştir. İstefe'deki kiliseler, Katalanların sosyo-ekonomik ihtiyaçlarına uygun şekilde dönüştürülmüş; tıpkı Franklar gibi Katalanlar döneminde de Grek Kilisesi, eski itibarı ve gücünden mahrum bırakılmış; bu süreçte düşük bir statüye indirgenmiş konumunu korumuştur. Bu durum, yerel dinî kurumların yeni egemen güçlerin siyasi ve sosyal hiyerarşisi içinde marjinalleştirilmesi ve dışlanması olarak değerlendirilebilir. Diğer taraftan Katalanlardan Yunan esirleri satın alanlar arasında din

adamlarının bulunması, dönemin sosyal, ekonomik ve ideolojik bağlamını anlamak açısından oldukça çarpıcı bir durumdur (Grant, 2024: 51).

İstefe'deki Yahudi ve Ermeni topluluklarının varlığı da ayrıca zikredilmelidir. Bu durum, mekânın çok katmanlı bir yapı olarak farklı grupların etkileşiminden nasıl etkilendiğini göstermektedir. Yahudiler, ipek üretimi ve ticaretinde; Ermeniler ise balmumu üretimi ve diğer endüstrilerde önemli roller üstlenmişlerdir.

Floransalı Acciajuoli ailesinin 1388'de İstefe ve Atina'yı ele geçirmesi (Kiel, 2001), mekânsal üretimin yeni bir aşamasını başlatmıştır. Floransa yönetimi, mekâmı kendi ideolojik ve ekonomik hedeflerine göre yeniden düzenlemiştir. Özellikle Antonio Acciajuoli'nin diplomatik becerileri sayesinde İstefe, 1435'teki ölümüne kadar nispeten barışçıl bir dönem geçirmiştir (Gerstel vd., 2003: 222). Ancak bu barış dönemi, mekânsal müdahalelerin durduğu anlamına gelmez; aksine, İstefe ve çevresindeki ekonomik ve askerî mekânlar yeniden düzenlenmiştir.

Batılı güçler, savaşların yol açtığı yıkıma rağmen bölgenin ekonomik potansiyelini koruma çabası içinde olmuştur. Özellikle kırsal alanlarda tarımsal üretimin teşvik edilmesi, rejimlerin ekonomik temellerini güçlendirme çabasının bir parçasıdır. Bu süreçte, tarımsal üretim hem vergilendirilebilir bir ekonomik taban sağlamak hem de askerî ihtiyaçlar için gerekli atları temin etmek amacıyla desteklenmiştir. Barselonalı Arnau Sabater'in vasiyetinde yer alan, İstefe'deki dört "casali" (küçük yerleşim birimi) ve bu yerleşimlerde çalışan Grek köylüleri (villanos), tarımsal mekânın yeniden üretimi için Batılı mülk sahiplerinin yerel nüfusu nasıl seferber ettiğini gösterir (Gerstel vd., 2003: 222).

Batılı egemenliğin mekânsal olarak en dikkat çekici dışavurumu, kuleli savunma yapılarında görülmektedir. Bu kuleler, Lefebvre'nin "temsil mekânı" kavramıyla açıklanabilecek şekilde, yalnızca askerî kontrolü değil, aynı zamanda Batılı mülk sahiplerinin sosyal ve ekonomik gücünü de simgelemiştir. Boeotia bölgesinde, kulelerin toprak mülkiyetinin bir sembolü olarak inşa edilmesi ve Katalan vatandaşlığı veya "serbest bırakma" haklarına sahip bireylerin mülkleri arasında yer alması (Gerstel vd., 2003: 223), mekânın yeni rejimler tarafından nasıl bir statü göstergesi olarak kullanıldığını açıkça ortaya koymaktadır.

Frank, Katalan, Navarra ve Floransa yönetimleri boyunca kırsal peyzaj, büyük ölçüde Orta Bizans döneminde kurulan yerleşim düzeni etrafında şekillenmiştir. Köylüler, yeni feodal lordlar altında aynı toprakları işlemeye devam etmiş; köyler ve mezralar, feodal kulelerle donatılarak yeni rejimlerin sembolleri hâline gelmiştir. Latinler tarafından açılan yeni ihracat yolları ve deniz bağlantıları, ticaret ve tarımsal üretimin devamını sağlamış (Vionis ve Loizou, 2017: 253) ve Lefebvre'nin mekânın ekonomik üretimine dair görüşlerini destekler nitelikte olmuştur.

5. Osmanlı İdaresinde Erken Dönem İstefe (1460-1600)

İstefe'nin Osmanlı hâkimiyetine geçiş sürecini incelemek, kentin mekânsal örgütlenmesinin ve toplumsal yapısının, iktidar ilişkileri ve ekonomik pratikler doğrultusunda nasıl yeniden yapılandırıldığını anlamaya imkân tanır. 1435 sonrasında Acciajuoli prenslerinin Osmanlı egemenliğine bağlanması yani Osmanlı vasalları haline gelmesi, 1456'da Atina'nın ve 1460'ta ise İstefe'nin Osmanlı topraklarına katılmasını kolaylaştırmış; böylelikle İstefe, Tırhala Sancağı'na bağlı bir kaza merkezi konumuna yükselmiştir. Bu gelişme, Yunan anakarasındaki küçük Frank devletlerinin Osmanlı Türkleri tarafından fethedilerek tek bir çatı altında birleştirilmesini sağlamış ve bölge tarihinin renkli ancak şiddetle yoğrulmuş bir dönemini sona erdirmiştir. Osmanlı idaresinin yerleşmesiyle birlikte, şatolarında ve tahkim edilmiş kulelerinde hüküm süren feodal beylerin yerini Osmanlı sipahileri ve garnizon askerleri almış; böylelikle mekânsal ve siyasi yapı Osmanlı devlet düzeninin ilkelerine göre yeniden biçimlenmiştir. Öte yandan, Osmanlılar Boeotia'yı fazla savaş ve huzursuzluk yaşanmaksızın ilhak etmeyi başarmıştır. 1444 Varna Haçlı Seferi esnasında Bizans birliklerinin Livadya'yı yağmalaması ve kısa süre sonra Tesalya'daki Osmanlı valisinin aynı şekilde misillemede bulunması dışında, bölge olağan dönem savaşlarının tahribatına karşı görece korunaklı bir yapıya bürünmüştür. Nihayetinde, 1460 yılında Attika ve Boeotia'nın Frank beyi Acciajuoli'nin görevden alınarak bu toprakların Tırhala Sancağı'na eklenmesi, Osmanlı hâkimiyetini pekiştirmiş ve bölgede yeni bir yönetsel düzenin temellerini atmıştır (Kiel, 1997: 315, 322).

İstefe, Osmanlı hâkimiyetine girmesiyle birlikte görece istikrarlı bir döneme adım atmış (Skartsis ve Kontogiannis, 2023: 196); 1470 yılında stratejik öneme sahip Eğriboz'un fethiyle birlikte Eğriboz sancağına dâhil edilmiştir. Eyalet merkezi Halkis'e bağlanan İstefe, Livadya ve Atina ile birlikte sancağın önde gelen şehirleri arasında yer almıştır. Ancak Boeotia bölgesinde Livadya'nın yükselişi, İstefe'nin gölgede kalmasına

sebepl olmuştur (Symeonoglou, 2014: 157). 1466 tarihli tahrir defteri kayıtlarına göre, şehirde az sayıda Bizans Yahudisi ve Hristiyan'dan oluşun 487 hane bulunmaktadır. Şehrin sur ve kale gibi savunma yapılarına sahip olmaması, Osmanlı idaresinin askerî bir garnizon kurmasını beraberinde getirmiştir. Ayrıca bu dönemde şehirde yerleşik sivil Müslüman nüfus da mevcut değildir (Kiel, 2021: 313).

İstefe'nin Osmanlılar için stratejik önemi, önceden var olan ticaret yolları ağıyla ilişkilidir. Osmanlı İmparatorluğu'nun yol sistemi, İstanbul'u merkez alarak Anadolu ve Rumeli arasında üç ana kol oluşturmakta ve bu sistem İstefe'yi de içine almaktadır. Rumeli'nin sol kolu, İstanbul'dan başlayıp Silivri, Tekirdağ, Gelibolu, Malkara, Keşan, Gümülçine, Yenice-i Karasu, Selânik, Larissa (Yenişehir), Çatalca, İzdin, Livadya, İstefe'ye gelmektedir (Miroğlu, 1997: 242). II. Bayezid'in 1499'da İnebahtı'ya gitmeden önce İstefe'yi ziyaret etmesi de şehrin yol ağları ile olan bağlantısını ve ticari değerini pekiştirmiştir. Bu dönemde Osmanlılar, şehirdeki nüfus yapısını da etkilemiş ve şehirde sivil Müslüman nüfusun iskânına yönelik adımlar atmışlardır.

5.1. Demografi ve Mekânsal Dönüşüm

İstefe'nin 16. yüzyılda mekânsal dönüşümü, şehirdeki nüfus artışı, ekonomik gelişmeler ve sosyal yapıdaki değişikliklerle paralellik göstermektedir. Osmanlı egemenliği altında İstefe, Orta Yunanistan'ın en büyük şehirlerinden biri haline gelmiş ve nüfusu sürekli olarak artış göstermiştir. 1466'da 2300 olan nüfus, 1505'te 5300'e, 1570'te ise 7500 kişiye ulaşmıştır. Bu artış, Büyük İskender'in şehri yıkmasından sonra, şehrin en kalabalık dönemi olduğunu göstermektedir (Kiel, 2021: 313). Lefebvre'in mekânın sosyal üretimi kavramı, şehrin nüfus yapısının, ekonomik ve toplumsal faaliyetlerle şekillendiğini anlamamıza olanak sağlar. Bu dönemdeki büyüme, sadece fiziksel bir yerleşim alanının genişlemesi değil, aynı zamanda kentsel mekânın yeniden üretimi ve sosyal ilişkilerin dönüşümü olarak da değerlendirilebilir.

Michael Kiel ve Evangelia Balta'nın 1506 tarihli tahrir defterine dayandığı incelemeler, söz konusu dönemde kent nüfusunun toplumsal ve etnik açıdan oldukça çeşitlendiğini ve kentin ekonomik faaliyetlerle birlikte mekânsal olarak da genişlediğini göstermektedir. Bu tarihte İstefe şehir, Eğriboz ise kasaba mahiyetindedir. Her iki merkezde de etnik ve dinî açıdan görece homojen mahallelerin varlığı dikkat çekmektedir. Grek mahalleleri genellikle yerel kilise veya mahalle papazının adıyla anılırken, Müslüman Türk mahalleleri cami ya da bir başka dinî kurumun ismine bağlı olarak tanımlanmıştır. Yahudi mahalleleri ise belirgin bir karakteristik adlandırma geleneğinden yoksun olup, Osmanlı belgelerinde genellikle göç ettikleri yerlere göre kaydedilmiştir (Balta, 1992). Şehir merkezinde Hristiyan nüfusun 1047 haneye ulaştığı görülmektedir. Bu topluluk içinde Arnavut isimleri (Leka, Gjini, Pala) ile Katolik gelenekten gelen kadın (Françeska) ve erkek (Françesko) adlarının bulunması, kentin farklı kültürel unsurları barındırdığını ortaya koymaktadır. Rum asıllı nüfusa özgü isimler ise civar köyler ile bölgelerden göç hareketlerine işaret etmekte, bu da kentin büyümesi ve ekonomisinin iyileşmesine dair bir kanıt olarak değerlendirilmektedir. Kentteki Yahudi nüfusu da farklı katmanlar hâlinde örgütlenmiştir. "Yahudiyân-ı Atık" mahallesinde Bizans döneminden kalma 17 Yahudi hanesi bulunurken, "Yahudiyân-ı Cedid" mahallesi "Efrenc"ten geldiği belirtilen 30 hane Yahudi'ye ev sahipliği yapmaktadır. Müslüman sivil nüfus ise nispeten küçük bir topluluk olarak 21 haneden oluşmaktadır; bunlar arasında demirci, terzi gibi zanaatkârlar ile yedi mühtedi bulunmaktadır. Bu Müslüman nüfusun II. Bayezid devrinin önemli şahsiyetlerinden Yâkub Bey'in inşa ettirdiği hamam, kervansaray ve cami gibi kamusal yapıların etrafında yoğunlaşması (Kiel, 2021: 313) ise, Osmanlı idari ve mimari düzeninin toplumsal hayatın şekillenmesindeki rolünü yansıtmaktadır. Bu durum, "yaşanan mekân" kavramıyla örtüşmektedir; çünkü yerleşim ve nüfus hareketliliği, şehri yaşayan bir mekân olarak dönüştürmüştür.

1466'da tamamen Hristiyan olan İstefe, 1529'a gelmeden Yahudi ve Müslüman toplulukların da içinde yer aldığı kozmopolit bir yapıya kavuşmuş; İslam, kentte yavaş yavaş yayılırken Yahudi nüfusta ise çok az bir azalma kaydedilmiştir. 1521'de 70 hane olan Müslüman nüfus 1540'ta 81, 1570'te ise 121 haneye yükselmiştir. Bu dönemde cami, hamam, kervansaray gibi yapılar, Henri Lefebvre'nin "temsîlî mekânlar" kavramı doğrultusunda incelendiğinde, mekânın ideolojik olarak nasıl üretildiğini açığa çıkarır. Yâkub Bey'in camisi, hamamı ve kervansarayı, Kanûni Sultan Süleyman'ın vezirlerinden Kasım Paşa'nın mescit ve muallimhanesi, Bekir Hoca Mescidi, Hürrem Voyvoda Mescidi, Rüstem Voyvoda Mektebi ve Ali Kethüdâ Hamam gibi yapılar (Kiel, 2021: 313) sadece fiziksel unsurlar değil, aynı zamanda Osmanlı kültürünün, iktidar ilişkilerinin ve dinsel yaşamın mekân aracılığıyla yeniden üretimini simgeleyen toplumsal temsil alanlarıdır.

Lefebvre'nin mekânsal üçlemesi (algılanan, tasarlanan ve yaşanan mekân), İstefe'deki toplumsal ve mekânsal dönüşümleri anlamak için verimli bir çerçeve sunar. Bu bakış açısından, Osmanlı yönetiminin belirlediği hukuki düzenlemeler, tahrir defterleri ve bölgesel kanunnâmeler "tasarlanan mekân"ı temsil ederken; kırsal ve kentsel yerleşimlerdeki farklı etnik ve dinî toplulukların gündelik pratikleri, göç hareketleri ve geçim stratejileri "algılanan mekân"ı oluşturur. Bu pratiklerin sembolik, kültürel ve tarihsel anlamları ise "yaşanan mekân"ın izlerini barındırmaktadır. 15. yüzyıl tahrirlerinden anlaşıldığına göre, İstefe'deki konar-göçer nüfus, kentin toplumsal yapısının ayrılmaz bir parçası hâline gelmiş ve bu durum yasal düzenlemelerde de kendini göstermiştir. Bölgesel kanun kitaplarında, haymanalar tarafından denetlenen, sabit ikametgâhı olmayan ve kış için bu bölgelere koyun getiren Ulahlar, Arnavutlar ve diğer gayrimüslim topluluklar için özel hükümler yer almıştır (Kalionski, 2020: 120). Arnavutların bölgedeki kolonizasyonu ise özellikle tahrir defterlerinden takip edilebilmektedir. Geç Frank döneminde Boeotia topraklarının Katalanlar, Navarrese Grand Company, Halksli Venedikliler ve diğer Frank lordları arasındaki bitmek bilmeyen savaşlar nedeniyle büyük ölçüde tahrip olduğu bilinmektedir. Önceleri Arnavutların bölgeye kabul edilmemesine karşın, 14. yüzyılın sonunda Orta ve Güney Yunanistan'a yerleşmelerinin teşvik edilmesi, ülkenin içinde bulunduğu zor durumun en güçlü göstergelerinden biri sayılabilir. 1400'lü yıllardaki yıkımdan önce bölgede mevcut bulunan Yunanca toponimlerle Arnavut yerleşimleri (katunlar) iç içe geçmiştir. Bu kolonizasyon sürecinin tamamlanmasından kırk ila elli yıl sonra hazırlanan 1466 tarihli tahrir defteri, yeniden inşa sürecini anlamak için kıymetli bir referanstır. Bu defter, "Rum köyleri" ile sığır yetiştiricilerinden oluşan yarı göçebe bir nüfusun yarı kalıcı yerleşimleri olan "Arnavut Katunları"ni net bir biçimde ayırmaktadır. Yerleşim yerlerinin isimleri, o coğrafyada hangi topluluğun yaşadığını da ortaya koymaktadır. Örneğin; Yorgi Tsoukalades'in Katunu, Gjin Mouriki'nin Katunu, Nikola Sirtsi'nin Katunu, İlya Rapendosa'nın Katunu veya Martin Muzak'ın Katunu, ya yerleşimi kuran kabile reisinin ya da Osmanlı kayıtlarında adı geçen yaşlıların kimliklerine işaret etmektedir (Kiel, 1997: 322). 1506 tarihli tahrir kaydı ise, toplumsal yapının etnik ve kültürel ayrımlarını daha açık biçimde ortaya koymaktadır. Bu kayıta Arnavut ("Arnaudan") olarak adlandırılan yerleşimlerdeki şahıs isimleri, genellikle geldikleri bölgelere (örneğin Malakasa, Kelmendi, Muzaka gibi hepsi iyi bilinen Arnavut bölgelerine) atıfta bulunmaktadır (Balta, 1992). Her iki tahrirde de yani 1466 ve 1506 kayıtlarında "Rum" olarak adlandırılan köyler, Yunanca ya da Slavca isimler taşımakta; bu topluluklar Yanni, Dimitri, Kosta, Stamadi gibi isimlerle anılmaktadır. Bu bağlamda, kayıtlardaki "Arnavut" olarak anılan nüfusun, 1400'lerde bölgeye yerleşen kolonicilerin torunları olduğunu söylemek mümkündür. 1466'da İstefe Kazası'nın toplam hanelerinin yaklaşık %47'si Arnavut kökenliken, kasaba merkezi dışındaki kırsal yerleşimlerde bu oran %70'e ulaşmıştır (Kiel, 1997: 323). 16. yüzyıl boyunca kır nüfusunun artışı büyük ölçüde Arnavutlardan kaynaklanmıştır. Şarapçılık, arıcılık ve hayvancılık gibi faaliyetlerle geçimlerini sağlayan bu topluluklar, Evangelia Balta'nın (1992) belirttiği üzere, iç göç dalgalarıyla bölgeye yerleşmiş, geldikleri bölgelerin adlarını soyadı olarak kullanmış ve ekonomik refahlarını zaman içinde artırmışlardır. Böylelikle, Lefebvre'nin mekânın üçlü doğası göz önüne alındığında, Osmanlı yönetimi tarafından geliştirilen idari düzenlemeleri yansıtan tahrirler, "tasarlanan mekân"dır. Kırsal alanlarda gerçekleşen Arnavut kolonizasyonu, nüfus hareketleri ve gündelik yaşam pratikleriyle "algılanan mekân"a dönüşmüş; yerleşim adlarının ve toplulukların kimliklerini yansıtan kültürel hafıza ise "yaşanan mekân"ı şekillendirmiştir. Bu süreç, İstefe'nin toplumsal, ekonomik ve mekânsal dönüşümünde belirleyici bir rol oynamıştır.

5. 2. Mekânın İdeolojik ve Fiziksel Yeniden Üretimi

Erken dönemde İstefe şehir merkezindeki dinî mekânlar ve sosyal yapılar, Osmanlı yönetimi ile uyumlu biçimde dönüşüme uğramıştır. Osmanlılar, Attica ve Boeotia'daki Katolik kilise adamlarını sürgün ederken, camiye dönüştürülen yapılar (örneğin Livadya ve Atina-Parthenon gibi) hariç, Ortodoks cemaatine ait yerel kiliseleri tanımış ve varlıklarını desteklemişlerdir (Kiel, 2001: 313). Bu dönüşüm, mekânın "ideolojik üretimi" kavramıyla açıklanabilir; çünkü mekân, dinî ve toplumsal yapıları yansıtan bir araç olarak kullanılmıştır. Osmanlı döneminin başlarında, İstefe'nin kent dokusu üzerinde gözle görülür bir değişim yaşanmıştır. İnşaat kalitesinin düşük olması ve yeni yapılarla önceki yapılar arasındaki uyumsuzluk nedeniyle, Osmanlı dönemi öncesinden kalan yapılar genellikle restore edilmeden terk edilmiştir. Örneğin, İstefe Katedrali gibi eski Bizans yapıları hâlâ kullanılmaya devam etse de diğer kiliseler yıkılmış ve restore edilmemiştir. Lefebvre'in "mekânın temsilleri" kavramı, bu dönüşümü açıklamak için faydalıdır; çünkü eski yapılar, şehrin kültürel temsillerinin değişmesiyle birlikte işlevsiz hale gelmiştir.

Bu dönemde İstefe’de iki cami bulunduğu düşünülmektedir: Kadmeia’daki Agios Gregorios Kilisesi’nin küçük bir camiye dönüştürülmüş olabileceği ve Büyük İstefe’deki Tekes mevkiinde ikinci bir caminin varlığı ihtimaller arasındadır (Kiel, 2021: 314). Ayrıca, Paraporti kaynağındaki çeşme gibi bazı kamusal yapıların da bu dönemde inşa edildiği tahmin edilmektedir. Günümüzde kullanılmayan bu çeşme, dönemin estetik anlayışına dair ipuçları sunmaktadır. Agianni kaynağının yakınındaki iki kemerli yaya köprüsü de bu döneme tarihlenebilecek önemli yapılar arasındadır. Agios Loukas, İstefe’nin ana mezarlığı olarak kullanılmaya devam etmiş, buna karşın günümüzde terk edilmiş olan Agia Paraskevi mezarlığının Osmanlı döneminde kurulmuş olması muhtemeldir. İstefe Müzesi’nde bulunan ve henüz incelenmemiş Osmanlı dönemine ait mezar taşları (Symeonoglou, 2014: 170), dönemin kent dokusu ve sosyal yaşamına ışık tutma potansiyeli taşımaktadır.

Osmanlı egemenliği altındaki İstefe’de inşa faaliyetlerinin ve mekânsal müdahalelerin, iktidar ilişkileri ve kültürel pratikler doğrultusunda nasıl şekillendiği önemli bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle, Osmanlı öncesi yapılardan elde edilen değerli malzemelerin yeni inşaat faaliyetlerinde kullanılmasının engellenmesi, bu mekânsal dönüşümün güç ve iktidar ilişkileriyle nasıl doğrudan bir bağa sahip olduğunu gösterir. 1577 yılında Eğriboz Beyi, Atina ve Livadya kadıları ile birlikte İstefe kadısına gönderilen bir emirname, bu durumu somut bir örnekle açıklamaktadır. Emirnamede, İstefe’deki bazı yontulmuş mermer direkler ve somaki mermerlerin, gayrimüslim toplumlar tarafından alınarak kiliseler inşa etmek için kullanıldığına dair bir durumdan söz edilmektedir (Yavuz, 2019: 426). Bu, sadece fiziksel bir kaynak kontrolü değil, aynı zamanda mekânın ideolojik ve sembolik olarak yeniden üretimiyle ilgilidir. Osmanlı yönetimi, bu tür değerli malzemelerin gayrimüslimler tarafından kullanılmasını engelleyerek hem dinî hem de toplumsal mekânların Osmanlı ideolojisi doğrultusunda şekillendirilmesini amaçlamıştır. Bu emir, sadece inşaat malzemelerinin kontrol edilmesinden çok daha fazlasını ifade etmektedir. Osmanlı yönetimi, mekânın üretimi sürecinde, güç ilişkilerinin ve dinî ideolojilerin etkisiyle gayrimüslim toplumların kendi kutsal alanlarını inşa etmesini sınırlamış ve mevcut mekânsal kaynakları kendi yönetimlerinin ve dinî normlarının doğrultusunda yeniden şekillendirmeyi amaçlamıştır. Bu tür müdahaleler, mekânın yalnızca fiziksel bir alan olmadığını, aynı zamanda ideolojik bir araç olarak kullanıldığını ortaya koymaktadır. Gayrimüslimlerin kullandığı inşaat malzemelerinin engellenmesi, mekânın iktidar tarafından nasıl üretildiğini ve denetlendiğini, dolayısıyla hem fiziksel hem de toplumsal anlamda nasıl şekillendirildiğini gösteren önemli bir örnektir. Bu durum, şehrin mekânsal yapısının yalnızca bir ekonomik değil, aynı zamanda ideolojik ve kültürel bir yeniden üretim süreci olduğunu göstermektedir.

Ekonomik gelişmeler, mekânsal dönüşümle paralel olarak devam etmiştir. 1506-1570 yılları arasında, şehre ait pamuk üretimi beş kat, şarap üretimi ise iki kat artmıştır. Aynı dönemde ipek üretimi, su değirmenlerinin sayısı ve pazar gelirleri de iki katına çıkmıştır (Kiel, 2001: 313). Bu artış, şehrin ekonomik altyapısının mekânsal pratiğe nasıl yansıdığını ve yerel üretimin kentsel mekânın yeniden üretiminde nasıl bir rol oynadığını gösterir. Mekânın “sosyal üretimi” anlayışı burada devreye girer; çünkü mekân sadece fiziksel bir çevre değil, ekonomik ilişkiler ve üretim süreçleri ile şekillenen bir yapıdır.

İstefe’nin Osmanlı yönetimi altındaki sosyal yapısı da etnik ve dinî çeşitlilik göstermektedir. Müslüman zanaatkârların, Osmanlı fethinin ardından şehirdeki Hristiyan zanaatkârlarla birlikte çalışmaya başlaması, Balkanlar’da görülen etnik-dinsel çeşitliliğin İstefe’de de yansımaları oluşturmuştur. Zanaatkârlarının nitelikli ürünleriyle İtalyan becerilerinin karışımı bu zenginliğe katkıda bulunmuş olmalıdır. Bu süreç, mekânın “sosyal üretimi” anlayışıyla uyumlu bir biçimde, yerel ve uluslararası etkileşimlerin kentsel mekânı nasıl dönüştürdüğünü ortaya koymaktadır. Zanaatkarlar, ticaretin merkezine yerleşmiş ve İstefe’nin ekonomik yapısını yeniden şekillendirmiştir. Bu sosyal ve ekonomik etkileşimler, şehri sadece fiziksel değil, aynı zamanda kültürel ve ekonomik bir mekân olarak üretmiştir (Vryonis, 1969: 248).

İstefe’nin seramik üretimindeki dönüşüm, şehrin ekonomik, sosyal ve kültürel pratiklerinin mekânsal bağlamda nasıl şekillendiğini anlamamıza olanak tanır. Orta Çağ’ın kentsel ve taşra seramik üretim merkezlerinden biri olarak kaydedilen İstefe, sadece bir üretim alanı olarak değil, aynı zamanda toplumsal ilişkilerin, ekonomik faaliyetlerin ve kültürel etkileşimlerin biçimlendiği dinamik bir mekân olarak karşımıza çıkmaktadır. İstefe, Orta Çağ sonrası dönemde de sırlı seramik atölyelerine sahip olmuş olmalıdır. Orta Çağ dönemi için sınırlı sayıda fırın alanının keşfi, bunun yanı sıra çok sayıda atölye atığının bulunması ve çanak çömleklerin benzer kalite, şekil ve dekoratif temalar taşıması, şehrin seramik üretimi üzerine önemli veriler sunmaktadır. Mekânın “sosyal üretimi” anlayışı, bu tür verilerin sadece mekânın fiziksel üretimiyle değil, aynı zamanda toplumsal yapının, kültürel değerlerin ve ekonomik ilişkilerin mekânın üretim süreçlerinde nasıl etkili

olduğunu gösterdiğini ortaya koyar. Bu süreç, üretim alanlarının ve günlük yaşamın biçimlenmesini sağlarken, şehrin mekânsal yapısının da yeniden üretildiği bir dinamiği yansıtmaktadır. 13., 14. ve 15. yüzyıllara ait arkeolojik veriler, yerel taşra atölyelerinin belirgin ayırt edici özelliklere sahip eşyaların seri üretimine başladığını ve böylece merkeziyetçilikten daha bağımsız bir üretim sürecine doğru bir geçişi işaret ettiğini ortaya koymaktadır. Bu değişim, “mekânın temsili üretimi” kavramıyla açıklanabilir; çünkü yerel üretim süreçlerinin merkezileşmesinin ardından, mekânlar sadece fiziksel değil, aynı zamanda ekonomik ve kültürel temsiller olarak da şekillenmiştir. Selanik gibi büyük kentsel merkezlerin yanı sıra, orta Yunanistan'da Larissa ve İstefe gibi kırsal alanlar da seramik atölyelerinin varlığı ile dikkat çekmektedir. Bu atölyelerin mevcudiyeti, sadece üretimin değil, aynı zamanda yerel zanaatların ve günlük yaşamın canlılığını göstermektedir. Yunanistan'daki seramik çalışmaları, 17. ve 18. yüzyıllara doğru, kasaba ve köylerde üretilen çömleklerin genellikle daha düşük kalitede olduğunu ortaya koysa da Osmanlı vergi kayıtlarına ilişkin paralel tarihsel araştırmalar, 15. yüzyılın sonu ve 16. yüzyılda İstefe'nin de içinde bulunduğu birçok bölgedeki yaşam koşullarının oldukça müreffeh olduğunu göstermektedir. Bu dönemde İstefe, Selanik ve Atina ile birlikte sırlı seramik üretmeye devam etmiştir. Bu gelişme, şehrin ekonomik büyümesinin, mekânsal üretimin ve günlük yaşamın zenginleşmesinin bir göstergesi olarak değerlendirilmelidir (Vionis, 2021: 268-269).

Sonuç olarak, İstefe'nin Osmanlı yönetimine geçişi hem mekânsal hem de toplumsal düzenlemeler açısından önemli bir yeniden yapılanma sürecini beraberinde getirmiştir. Bu süreç, yalnızca fiziksel bir dönüşümden ibaret değil, aynı zamanda ekonomik, sosyal ve kültürel ilişkilerin mekân üzerinde nasıl yeniden üretildiğini anlamak açısından da önemlidir. Geleneksel olarak durgunluk veya gerileme dönemi olarak algılanan erken Osmanlı dönemi, İstefe bağlamında önemli bir iyileşme ve genişleme dönemi olarak yeniden yorumlanmalıdır. Tahrir defterleri gibi Osmanlı kaynaklarının demografik ve ekonomik gelişmeleri belgeleyen unsurlar olarak kullanılması, bu döneme dair yeni bir tarihsel anlayış sunmaktadır. Şehrin nüfusundaki artış, ekonomik faaliyetlerin çeşitlenmesi (örneğin, pamuk, şarap ve ipek üretimindeki artışlar), sosyal yapının etnik ve dinî açıdan zenginleşmesi Osmanlı idaresinin İstefe'yi istikrarlı bir merkez haline getirdiğini göstermektedir. Lefebvre'in mekânsal üçlemesi çerçevesinden bakıldığında, İstefe'nin hem Osmanlı yönetiminin bir ürünü hem de toplumsal pratiklerin şekillendirdiği bir yerleşim alanı olduğu anlaşılmaktadır.

6. Sonuç

İstefe'nin Bizans'tan Osmanlı'ya geçiş süreci, mekânsal üretimin iktidar ilişkileri ve ideolojik hedefler doğrultusunda nasıl şekillendiğini anlamak açısından çarpıcı bir örnek sunmaktadır. Henri Lefebvre'nin mekân üretimi teorisi çerçevesinde, iki dönemin mekânsal yansımaları arasındaki belirgin farklar dikkat çekmektedir. Bizans dönemi, İstefe'nin ekonomik altyapısının şekillendiği, idari merkez olarak kurumsallaştığı ve ipek endüstrisi gibi spesifik üretim alanlarının şehir dokusunu belirlediği bir dönemdir. Mekânın “tasarlanan” boyutu, Bizans'ın yönetsel reformları ve ekonomik stratejileriyle şekillenirken, “algılanan” boyutu, yerel üretim pratikleri ve ticaret ağları üzerinden gelişmiştir. Örneğin, ipek endüstrisinin doğrudan saray ve ticaret politikalarıyla bağlantısı, bu dönemin mekânsal üretimini bir bütün olarak ele almayı mümkün kılmıştır.

Bizans döneminde İstefe, imparatorluk merkezinin ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik bir tedarik merkezi olarak yapılandırılmıştır. Bu dönemde mekânsal üretim büyük ölçüde ekonomik ve askerî gereksinimlere dayalı olarak şekillenmiş, kentin idari veya dinî bir ideali yansıtmaya amacı taşımadığı görülmüştür. İstefe, Bizans'ın ekonomik stratejilerinde önemli bir rol oynamış; ancak, Lefebvre'nin “tasarlanan mekân” kavramıyla açıklanabilecek merkezi bir planlama yerine, kentin gelişimi büyük ölçüde kendiliğinden gerçekleşmiş ve “algılanan mekân” daha belirgin olmuştur. Bu bağlamda, Bizans'ın öncelikli hedefi, Balkanlar'daki kaotik duruma askerî çözümler üretmek ve ekonomik ihtiyaçlarını karşılamak olmuştur.

Osmanlı dönemi ise, Bizans'tan devralınan mekânsal mirasın, yeni siyasi ve ideolojik hedeflerle yeniden şekillendirildiği bir süreci temsil etmektedir. Lefebvre'nin “temsili mekânlar” kavramıyla açıklanabilecek şekilde, cami, hamam ve kervansaray gibi yapılar, Osmanlı iktidarının mekân üzerindeki ideolojik hegemonyasını somutlaştırmıştır. Osmanlı iskân politikası, özellikle Müslüman nüfusun bölgeye yerleştirilmesi ve kentin toplumsal yapısının çeşitlendirilmesi, bu dönüşümde kritik bir rol oynamıştır. Ayrıca, Osmanlı yönetiminin mekânsal pratiklere bilinçli müdahaleleri, kentin ekonomik altyapısını güçlendirmiş; ticaret yolları ve üretim süreçleri, hem yerel hem de uluslararası ölçekte yeni bir dinamizm kazanmıştır.

İstefe'nin Osmanlı yönetimi altındaki gelişimi, mekânın yalnızca fiziksel değil, aynı zamanda sosyal, ekonomik ve ideolojik bir yeniden üretim sürecine tabi olduğunu göstermektedir. Şehirdeki toplumsal ve etnik

çeşitliliği gözetererek, demografik yapıyı yeniden düzenlemiştir. Lefebvre'nin “yaşanan mekân” kavramı, bu dönemde kentin çok katmanlı sosyal yapısını ve günlük yaşam pratikleriyle şekillenen mekânsal deneyimini anlamak açısından önemli bir çerçeve sunmaktadır. Osmanlılar, mekânı sadece bir üretim alanı olarak değil, aynı zamanda kültürel ve politik bir platform olarak kullanmış ve bu doğrultuda kentin mekânsal düzenlemelerini yönlendirmiştir.

Bizans'ın mekânsal düzenlemelerinde görülen ticari odaklı pragmatizm, Osmanlı döneminde daha çok ideolojik ve dinî bir yeniden üretimle yer değiştirmiştir. Bizans, ipek endüstrisi ve ticaret yolları üzerinden mekânın ekonomik fonksiyonlarını vurgularken, Osmanlılar, dinî yapılar ve toplumsal düzenlemelerle, mekânın kültürel ve siyasal boyutunu ön plana çıkarmıştır. Lefebvre'nin üçlü mekân yaklaşımı, her iki dönemde de İstefe'nin algılanan, tasarlanan ve yaşanan mekânlar üzerinden nasıl şekillendiğini ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak, İstefe'nin Bizans'tan Osmanlı'ya geçişi, yalnızca bir idari ve ekonomik dönüşüm değil, aynı zamanda mekânın sürekli olarak yeniden üretildiği dinamik bir süreçtir. Bu bağlamda, mekân, farklı dönemlerde değişen güç ilişkilerinin bir tezahürü olarak şekillenmiş ve her dönemin kendine özgü sosyoekonomik, kültürel ve politik gereksinimlerine göre yeniden tanımlanmıştır. İstefe örneği, Lefebvre'nin mekân üretimi teorisinin tarihsel ve karşılaştırmalı bir analize nasıl katkı sağlayabileceğini gösterirken, aynı zamanda mekânın, iktidar ilişkilerinin maddi bir temsili olarak nasıl varlık kazandığını da ortaya koymaktadır.

Kaynaklar

- Alexander, J. C. (1985). *Toward a history of post-Byzantine Greece: The Ottoman Kanunnames for the Greek lands circa 1500–circa 1600*. Atina.
- Angold, M. (2019). Belle époque or crisis? (1025-1118). (Ed. J. Shepard), *The Cambridge history of the Byzantine Empire, c. 500-1492* içinde (ss. 583-626). Cambridge: Cambridge University Press.
- Anonim. (2020). *Timarion* (Çev. E. Öztürk). İstanbul: Urzen.
- Aravantinos, V. (2010). *The Archaeological Museum of Thebes*. Atina: John S. Latsis Public Benefit Foundation.
- Armstrong, P. (1993). Byzantine Thebes: Excavations on the Kadmeia, 1980. *The Annual of the British School at Athens*, 88, 295-335.
- Asdrachas, S. (1977). Sociétés rurales balkaniques aux XVe–XVIe siècles: Mouvements de la population et des revenus. *Études Balkaniques*, 13(2), 49-66.
- Asdrachas, S. (1978). *Mīchanismoi tīs agrotikis istorias stīn tourkokratia (15os-17os aiōnas) [Mechanisms of Rural History in the Ottoman Period (15th-17th centuries)]*. Atina.
- Balta, E. (1992). *Rural and urban population in the Sancak of Euripos in the early 16th century*. Atina: Etereia Evoikon Spoudon.
- Balta, E. (1997). Archives ottomanes en Grèce: Perspectives de la recherche. *Problèmes et approches de l'histoire ottomane: Un itinéraire scientifique de Kayseri à Eğriboz* içinde (ss. 259-275). İstanbul.
- Balta, E. (2004). Oi othomanikes spoudes sti neolliniki istoriographia [Ottoman studies in modern Greek historiography]. (Ed. P. Kitromilides & T. Sklavenitis), *Istoriografia tīs neōterīs kai sygchronīs Elladas 1833–2002 [Historiography of modern and contemporary Greece 1833–2002]* (Cilt 1, ss. 259-271). Atina: National Hellenic Research Foundation.
- Balta, E. (2010). Turkish archival material in Greek historiography. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 8(15), 755-792.
- Bouras, C. (2006). *Byzantine & post-Byzantine architecture in Greece*. Atina: Melissa Publishing House.
- Bouras, C. (2013). Byzantine cities in Greece. (Ed. J. Albani & E. Chalkia), *Heaven & Earth, cities and countryside in Byzantine Greece* içinde (ss. 44-73). Atina: Hellenic Ministry of Culture and Sports and the Benaki Museum.
- Cheyne, J. C. (2008). *Bizans Tarihi*. Ankara: Dost Kitabevi.
- Dotsika, E., Dimitra-Erminoni, M., & vd. (2018). Isotopic reconstruction of diet in Medieval Thebes (Greece). *Journal of Archaeological Science: Reports*, 22, 482-491.
- Gerstel, S. E. C., & Munn, M., vd. (2003). A late medieval settlement at Panakton. *Hesperia*, 72, 147-234.
- Grant, A. C. (2024). *Greek captives and Mediterranean slavery, 1260-1460*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Haldon, J. (2007). *Bizans tarih atlası* (Çev. A. Özdamar). İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Jacoby, D. (2001). Changing economic patterns in Latin Romania. (Ed. A. E. Laiou & R. P. Mottahadeh), *The Crusades from the perspective of Byzantium and the Muslim world* içinde (ss. 197-233). Washington:

- Dumbarton Oaks.
- Jacoby, D. (2019). After the Fourth Crusade: The Latin Empire of Constantinople and the Frankish States. (Ed. J. Shepard), *The Cambridge history of the Byzantine Empire, c. 500-1492* içinde (ss. 759-778). Cambridge: Cambridge University Press.
- Kalinoski, A. (2020). *Yürüks in the Ottoman Balkans*. Sofya: American Research Center in Sofia Foundation.
- Kiel, M. (1997). The rise and decline of Turkish Boeotia, 15th–19th century (Remarks on the settlement pattern, demography and agricultural production according to unpublished Ottoman–Turkish census-and taxation records). (Ed. J. Bintliff), *Recent developments in the history and archaeology of central Greece: Proceedings of the 6th International Boeotian Conference* içinde (ss. 315–358). Oxford: BAR Publishing.
- Kiel, M. (2001). İstefe. *TDV İslâm Ansiklopedisi XXIII* içinde (ss. 312-314). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Koikalou, C. (2013). Byzantine Thebes. (Ed. J. Albani & E. Chalkia), *Heaven & Earth, cities and countryside in Byzantine Greece* içinde (ss. 181-191). Atina: Hellenic Ministry of Culture and Sports and the Benaki Museum.
- Kondyli, F., Larson, S., Baker, J., Liard, F., Daly, K., Charami, A., & Aravantinos, V. L. (2020). Thebes at the time of the Catalans: A deposit between the Ismenion Hill and the Elektra Gate. *Hesperia: The Journal of the American School of Classical Studies at Athens*, 89(4), 757-831.
- Kontogiannis, N. D. (2022). A tale of two cities: Thebes and Chalchis in a world of change (Ninth to fifteenth centuries). (Ed. F. Kondyli & B. Anderson), *The Byzantine neighbourhood, urban space and political action* içinde (ss. 214-244). Londra ve New York: Routledge.
- Laiou, A. (2019). The Palaiologoi and the world around them (1261-1400). (Ed. J. Shepard), *The Cambridge history of the Byzantine Empire, c. 500-1492* içinde (ss. 803-833). Cambridge: Cambridge University Press.
- Lefebvre, H. (1991). *The production of space*. Oxford ve Cambridge: Blackwell.
- Lefebvre, H. (2015). *Şehir hakkı* (Çev. I. Ergüden). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Miller, W. (1908). *The Latins in the Levant, a history of Frankish Greece (1204-1566)*. New York: E.P. Dutton and Company.
- Miroğlu, İ. (1997). Osmanlı yol sistemine dair. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi, Prof. Dr. Münir Aktepe'ye Armağan: 15*, 241-252.
- Nicol, D. M. (2000). *Bizans ve Venedik, diplomatik ve kültürel ilişkiler üzerine*. İstanbul: Sabancı Üniversitesi.
- Oğuz, M., & Balta, E. (1998). Le Kanunnâme de l'Europe (milieu du XVIe siècle). *Osmanlı Araştırmaları*, 18, 9-45.
- Ostrogorsky, G. (2011). *Bizans devleti tarihi*. (Çev. F. Işıltan). Ankara: TTK.
- Setton, K. M. (1975). *Catalan domination of Athens, 1311-1388*. Londra: Variorum.
- Skartsis, S. S., & Kontogiannis, N. D. (2023). Central Greece in the middle and late Byzantine periods: Changing patterns of consumption in Thebes and Chalcis. (Ed. J. Vroom), *Feeding the Byzantine city: The archaeology of consumption in the Eastern Mediterranean (ca. 500-1500)* içinde (ss. 195-222). Turnhout: Brepols.
- Stephenson, P. (2019). Balkan borderlands (1018-1204). (Ed. J. Shepard), *The Cambridge history of the Byzantine Empire, c. 500-1492* içinde (ss. 682-683). Cambridge: Cambridge University Press.
- Symeonoglou, S. (2014). *The topography of Thebes from the Bronze Age to modern times*. Princeton: Princeton University Press.
- Tudela'lı Benjamin & Ratisbon'lu Petachia. (2009). *Ortaçağda iki Yahudi seyyahın İslâm dünyası gözlemleri* (Çev. N. Arslantaş). İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayını.
- Vionis, A. K., & Loizou, C. (2017). The history of Thespias and Boeotia from late antiquity to the Frankish period. *Approaching the ancient city: Urban survey at ancient Thespias, Boeotia, Greece* içinde (ss. 241-253). Cambridge: McDonald Institute Monographs.
- Vionis, A. K. (2021). *A crusader, Ottoman, and early modern Aegean archaeology: Built environment and domestic material culture in the medieval and post-medieval Cyclades, Greece (13th-20th centuries AD)*. Leiden: Leiden University Press.
- Vryonis, S. (1969). The Byzantine legacy and Ottoman forms. *Dumbarton Oaks Papers*, 23/24, 251-301.
- Vroom, J. (2022). Shifting Byzantine networks: New light on Chalcis (Euripos/Negroponte) as a centre of production and trade in Greece. (Ed. E. Fiori & M. Trizio), *The 24th International Congress of Byzantine Studies, vol. 1, Proceedings of the plenary sessions* içinde (ss. 453-488). Venedik: Edizioni Ca' Foscari.
- Whittow, M. (2019). The middle Byzantine economy (600-1204). (Ed. J. Shepard), *The Cambridge history of the Byzantine Empire, c. 500-1492* içinde (ss. 465-492). Cambridge: Cambridge University Press.
- Wu, G. (2023). The Venetian community in Byzantine Thebes (1072-1204): A prosopographical study. *Vestnik Volgogradskogo gosudarstvennogo universiteta. Serija 4: Istorija. Regionovedenie. Mezhdunarodnye*

otnošenija, 20(4), 201-211.

Wu, G. (2024). Religiosity and artisanal mobility: The confluence of confraternity and the silk industry in Byzantine Thebes circa 1100. *Medieval Worlds, Comparative & Interdisciplinary Studies*, 20, 37-53.

Yavuz, M. F. (2019). 15. ve 16. yüzyıllarda Osmanlı İstanbul’unda devşirme malzeme kullanımı. *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı*, 17(26), 421-446.

Zavagno, L. (2021). *The Byzantine city from Heraclius to the Fourth Crusade, 610-1204: Urban life after antiquity*. Cham: Palgrave Macmillan.

Živković, T. (1999). The date of the creation of the theme of Peloponnese. *Byzantina Symmeikta*, 13, 141-155.

Etik, Beyan ve Açıklamalar

1. Etik Kurul izni ile ilgili;

Bu çalışmanın yazar/yazarları, Etik Kurul İznine gerek olmadığını beyan etmektedir.

2. Bu çalışmanın yazar/yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedir.

3. Bu çalışmanın yazar/yazarları kullanmış oldukları resim, şekil, fotoğraf ve benzeri belgelerin kullanımında tüm sorumlulukları kabul etmektedir.

4. Bu çalışmanın benzerlik raporu bulunmaktadır.
